

СЪВРЕМЕННО ПРАВО

3' 2007

СЪДЪРЖАНИЕ

СТАТИИ

Райна Койчева — Конституцията и наследствените пенсии 7

Камелия Цолова — Възражението за лошо воден процес
по чл. 223, ал. 2 ГПК 16

УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО

Емил Мингов — Проблеми на правната регламентация на трудовото
възнаграждение в българското трудово право 29

Борислав Белазелков — Автентифициране и удостоверяване
на волеизявленията за учредяване, променяне
или прекратяване на права върху имот 41

МЛАДИ АВТОРИ

Ива Пушкарлова — Транснационалната и националната организирана
престъпна дейност — възгледи и разграничителни критерии 49

Светла Янкулова — Служебното начало в административния процес 58

КРИТИКА И НАУЧЕН ЖИВОТ

Дарина Зиновиева — Рецензия за книгата „Върховният административен
съд (1913—2006)“ от Петко Добчев,
научен редактор Даниела Доковска 73

Боряна Мусева — Заслужено признание 75

Георги Петканов — Професор д-р Дончо Хрусанов на 60 години 79

НОВОИЗЛЯЗЛА ПРАВНА ЛИТЕРАТУРА 82

В редакцията се приемат материали, не по-големи от 20 стандартни машинописни страници (30 реда по 60 знака всеки), в два екземпляра и задължително със запис на електронен носител. Всяка статия трябва да е придружена от кратка анотация на български и английски език до 20 машинописни реда.

Ръкописи не се връщат и не се рецензират.

Хонорари се изплащат в офиса на издателство „СибИ“ на пл. „Славейков“ № 4, ет. 4, стая 412. За уговорка — тел. 9870141.

СЪВРЕМЕННО ПРАВО

Год. XVIII, кн. 3, София, 2007

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Юридически факултет

Издателство СИБИ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

проф. Георги Петканов (главен редактор), проф. Красимира Средкова (зам.-главен редактор), гл. ас. Кристиан Таков (секретар), проф. Дончо Хрусанов, проф. Росен Ташев, доц. Пламен Киров, доц. Пламен Пантев, гл. ас. Ружа Иванова, гл. ас. Георги Митов, Даниела Доковска, Наталия Гуджева

Адрес: Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Юридически факултет, каб. 236, бул. „Цар Освободител“ № 15, 1040 София; тел. 9434806.

© Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Юридически факултет

© Издателство СИБИ

2007

Адрес на издателството: 1000 София, пл. „Славейков“ № 4, ет. IV
тел. 9870141, факс 9875709

e-mail: sibi@sibi.bg

www.sibi.bg

CONTENTS

ARTICLES

- Rayna Koycheva** — The Constitution and the Survivors' Benefits 7
- Kameliya Tsoleva** — Objection on the Basis of “Male Gestis Processus”
under Article 223, Paragraph 2 of the Code of Civil Procedure 16

IMPROVEMENT OF LEGISLATION

- Emil Mingov** — Problems of the Legal Regulation of the Labour
Remuneration under the Bulgarian Labour Law 29
- Borislav Belazelkov** — Authentication and Certification
of the Declarations of Intention to Establish, Modify
or Terminate Property Rights 41

YOUNG AUTHORS

- Iva Pushkarova** — Transnational and National Organised Crime —
Concepts and Distinction Criteria 49
- Svetla Yankulova** — The Official Principle in the Administrative
Proceedings 58

CRITIQUE AND SCIENTIFIC LIFE

- Darina Zinovoeva** — Review of the Book “The Supreme Administrative
Court (1913—2006) of Petko Dobchev;
Scientific Editor Daniela Dokovska 73
- Boryana Mousseva** — A Well-Deserved Acknowledgement 75
- Georgi Petkanov** — The 60th Anniversary of Professor Doncho Hrusanov 79

- NEWLY PUBLISHED LAW BOOKS** 82

CONTEMPORARY LAW

Year XVIII, 2007, № 3, Sofia
Sofia University „Sv. Climent Ohridski“
Faculty of Law
SIBI Publishing House

EDITORIAL BOARD

Prof. Georgi Petkanov (editor-in-chief), Prof. Krassimira Sredkova (vice editor-in-chief), Assistant Professor Kristian Takov (secretary), Prof. Doncho Hrusanov, Prof. Rossen Tashev, Associate Professor Plamen Kirov, Associate Professor Plamen Pantev, Assistant Professor Rouzha Ivanova, Assistant Professor Georgi Mitov, Daniela Dokovska, Natalia Goudzheva

Address: Sofia University „Sv. Climent Ohridski“, Faculty of Law, room № 236, 15, Tzar Osvoboditel Street, Sofia — 1040; tel.: 359 2 9434806.

© Sofia University „Sv. Climent Ohridski“
Faculty of Law
© SIBI Publishing House
2007

Address of the Publishing House: 1000 Sofia, 4, Slaveykov Sq.
tel.: 359 2 9870141, fax: 359 2 9875709
e-mail: sibi@sibi.bg
www.sibi.bg

СТАТИИ

КОНСТИТУЦИЯТА И НАСЛЕДСТВЕНИТЕ ПЕНСИИ

Райна Койчева*

I. Хуманизмът и социалната държава като конституционни принципи

Конституцията е основен закон не само на държавата, но и на обществото. Тя регламентира най-значимите обществени отношения, подлежащи на трайна уредба, по един общ и абстрактен начин, очертавайки рамките, в които трябва да се движи текущото законодателство, и принципите, които то трябва да следва.

Един от тях е принципът на хуманизма. Общоприето е разбирането, че хуманизмът е основен принцип на всяко демократично общество. Принципът на хуманизма, както и принципът на социалната държава, с който той кореспондира, са прогласени в преамбюла на Конституцията на Република България.

В абзац втори от преамбюла създателите на Конституцията обявяват верността си към общочовешките ценности: свобода, мир, хуманизъм, равенство, справедливост и търпимост, като с това се ангажират да ги изпълнят в последващата конституционна уредба, а в абзац пети прогласяват своята решимост да създадат демократична, правова и социална държава.

Тук възниква въпросът какво е значението на преамбюла.

---

* Главен асистент по трудово и осигурително право в ЮФ на УНСС.

В съвременната конституционна наука се е наложило разбирането, че преамбюлт не е само патетична политическа декларация, а има и своето правно значение, доколкото съдържа в обобщен и абстрактен вид основните конституционни принципи, залегнали в последващата конституционна уредба¹. Макар и да не разкрива елементите на правна норма и да няма непосредствено нормативен характер, преамбюлт има ключово значение за изясняване смисъла и съдържанието на същинските конституционни норми. По думите на проф. Сн. Начева, в него „са изведени като пред скоби основни, защитени от следващата конституционна уредба, висши принципи и ценности, които в най-голяма степен определят и изразяват духа на Конституцията...“². Следователно хуманизмът, заявен в абзац втори на преамбюла, е основен конституционен принцип, който има не само морално, но и правно значение.

Как обаче трябва да разбираме принципа на хуманизма, в какво се изразява той? Както правилно отбелязва проф. Ст. Стойчев, „реален измерител на хуманизма на обществото е отношението към социално слабите, към останалите без издръжка възрастни хора...и преди всичко грижата за децата, останали без близките си“³. Израз именно на тези грижи за социално уязвимите членове на обществото и най-вече за децата сираци е осигурителноправният институт на наследствените пенсии. В него принципът на хуманизма намира особено осезаема проява. В основата на този институт стои дълбоко хуманната идея да се избавят от недоимъка близките на починалото осигурено лице, които по определени причини (ниска възраст, неработоспособност или старост) не могат сами да осигуряват прехраната си, като им се предостави заместваща престация от общественото осигуряване, която да компенсира частично или изцяло загубените поради смъртта на издържащия средства за живот.

Принципът на хуманизма е тясно свързан с идеята за социалната държава. Стремещът към създаване именно на такава държава, чиято политика да има за цел благоденствието на всички нейни граждани, е своеобразно продължение и доразвитие на принципа на хуманизма, тъй като „социална“ означава „хуманна“, грижеща се за хората. Днес преобладава разбирането, че съвременната демократична държава не може да остави хората да зависят изцяло от хаотичното развитие на пазарната икономика, а е длъжна да интервенира в гражданското общество, регулирайки социално-икономическите отношения, които все повече се усложняват вследствие на засилената индустриализация и урбанизация. Само по този начин тя ще може да осигури социален мир в обществото и социална интеграция на различните му слоеве⁴. Социална е тази държава, чиято политика е насочена към доближаване, доколкото е възможно, на реалните общественно-икономически отношения до социалната справедливост, към прилагане на принципа на социалната солидарност, за да се подобри материалното положение и качеството на живот не на единици, а на всички граждани.

На следващо място, социална е държавата, която полага особени грижи за социално слабите и уязвими членове на обществото — децата, възрастните и неработоспособните. В този смисъл институтът на наследствените пенсии е едно от най-ярките възплъщения на социалната държава. Наследствените пенсии, както и другите контрибутивни пенсии по основното задължително обществено осигуряване почиват именно върху идеята за социална солидарност, която е основополагаща за социалната държава.

На трето място, за да определим една държава като социална, тя трябва да се грижи не само за физическото оцеляване на хората, но и за тяхното духовно развитие и задоволяване на потребностите им от образование, култура, изкуство и т.н.⁵ С други думи, социалната държава трябва да създава условия за достоен живот и свободно развитие на човека. И понеже теоретичните аспекти на социалната държава са общовалидни, а не зависят от националните особености, тук бих могла да посоча за пример определение № 17-0 от 15.02.2005 г. на Конституционния съд на Руската федерация, с което се приема, че свободното усмотрение на законодателя при провеждането на социалната реформа е ограничено от изискванията на Конституцията да се осигури достойно равнище на живот на пенсионерите. Поради това Конституционният съд на Руската федерация приема, че премахването на категориите „минимален размер на пенсията за старост“ и „жизнен минимум“ от пенсионното законодателство, без заменянето им с други обективни критерии за гарантиране на нормален живот на пенсионерите, съставлява нарушение от страна на законодателя на конституционния принцип на уважение и опазване на човешкото достойнство⁶.

Доколкото обаче гарантирането на достойно човешко съществуване е практически осъществимо, зависи от конкретното икономическо състояние на държавата. В крайна сметка реалното осъществяване на конституционните предписания за създаване на социална държава е обусловено от комбинацията на юридически и фактически предпоставки⁷. Юридическите предпоставки, това са предвидените в нашата Конституция социално-икономически права на гражданите, както и системата от юридически гаранции за прилагането им. Едно от тези права е конституционното право на обществено осигуряване, предвидено в чл. 51, ал. 1 от Конституцията.

II. Конституционното право на обществено осигуряване

Член 51, ал. 1 установява две основни права на гражданите — право на обществено осигуряване и право на социално подпомагане. Тук ще спра вниманието си само на правото на обществено осигуряване като конституционна основа за изграждане на института на наследствените пенсии от текущото законодателство.

На конституционното право на обществено осигуряване отговаря задължението на държавата да създаде система на обществено осигуряване и да регулира механизмите за набиране на средства по осигурителните фондове и за тяхното разпределяне под формата на обезщетения, помощи и пенсии при настъпване на някой от осигурените социални рискове. Конституционната защита на правото на обществено осигуряване включва също така задължението на държавата да гарантира на гражданите конкретната реализация на правото им на обществено осигуряване в неговите различни форми, когато са настъпили условията за получаване на съответните плащания⁸.

Правото на обществено осигуряване спада към основните права на гражданите и като такова е неотменимо (чл. 57, ал. 1 от Конституцията). Упражняването му може да бъде ограничавано само временно, и то само при изключителни обстоятелства — война, военно или друго извънредно положение. Това може да стане само със закон, не и с акт на правителството (чл. 57, ал. 3 от Конституцията). Изискванията на чл. 57, ал. 3 са гаранция за неотменимостта и ненакърнимостта на основните права на гражданите, сред които е и правото на обществено осигуряване. Характерът му на основно право определя и друга негова важна характеристика, а именно, че подлежи на уредба само със закон, не и с подзаконов нормативни актове, и това се отнася не само за случаите на ограничаването му, предвидени в чл. 57, ал. 3 от Конституцията, но и въобще за предпоставките, реда и последиците от неговото упражняване.

Правото на обществено осигуряване е богато по съдържание. То включва в себе си множество отделни блага, свързани с основните жизнени потребности на човека и въплътени в конкретни осигурителни права — обезщетения, помощи и пенсии⁹.

Правото на наследствена пенсия е едно от конкретните проявления на конституционното право на обществено осигуряване и следователно то също не може да бъде отменяно или ограничавано, освен в случаите и по реда, предвидени в чл. 57, ал. 3 от Конституцията, и също подлежи на уредба само със закон, не и с подзаконов нормативен акт.

III. Други конституционни разпоредби, имащи значение за наследствените пенсии

Освен разпоредбата на чл. 51, ал. 1, в Конституцията на Република България се съдържат и други разпоредби, които имат, макар и косвено, значение за разбирането и тълкуването на правото на наследствена пенсия. Това са конституционните повели, предвиждащи закрилата на семейството, майчинството и децата (чл. 14) и особената закрила на децата, останали без грижата на близките си (чл. 47, ал. 4).

Съгласно чл. 14 от Конституцията: „Семейството, майчинството и децата са под закрилата на държавата и обществото“. Тази разпоредба държи сметка за традиционното разбиране на семейството като основен градивен елемент на обществото. Както правилно отбелязва доц. В. Киров: „Семейството, майчинството и децата са особени категории в ценностната система на обществото, непосредствено свързани с възпроизвеждането му. Затова Конституцията придава правна релевантност на необходимостта от тяхното закриляне и я извежда на ниво конституционен принцип“¹⁰. На същата идея, че семейството е основна клетка на обществото, основна ценност, свързана с неговото възпроизвеждане и оцеляване, се основава и институтът на наследствените пенсии, който дава възможност за компенсиране на имуществените последици от липсата на един от членовете на семейството, който е издържал останалите. В този смисъл конституционният принцип, предвиждащ закрила на семейството, майчинството и децата от страна на държавата и обществото, намира едно от своите конкретни законодателни проявления в института на наследствените пенсии.

Съгласно чл. 47, ал. 4 от Конституцията: „Децата, останали без грижата на близките си, се намират под особена закрила на държавата и обществото“. Тук става дума вече за особена закрила, т.е. по-голяма от обичайната, по-осезателна. Това се дължи на факта, че децата поради своята ниска възраст са беззащитни и неспособни сами да се грижат за оцеляването си, а от друга страна, децата са от приоритетна важност за всяка една държава, тъй като те са бъдещето на нацията.

Смятам, че в съдържанието на понятието „особена закрила“, наред с осигуряването на среда, най-близка до семейната, в която тези деца да получават реални фактически грижи, с пълно право биха могли да се включат и наследствените пенсии, които пък ще им осигурят необходимите средства за издръжка. Това е така, защото в повечето случаи наследствената пенсия е единственият или поне основният източник на средства за издръжка на децата, останали без родители.

На следващо място, „особена закрила“ означава те да имат привилегировано положение спрямо останалите наследници и въобще спрямо другите лица, нуждаещи се от социална подкрепа, защото, както вече споменах, децата са най-уязвимите и в същото време най-важните членове на обществото. Като израз на прокламираната в Конституцията особена закрила на децата, останали без грижата на близките си, чл. 35, ал. 1, изр. 1 от Наредбата за пенсиите и осигурителния стаж предвижда, че при смърт и на двамата родители или основители наследствената пенсия на децата се определя от сбора на пенсиите на починалите, **без да се вземат предвид другите наследници с право на наследствена пенсия**. Това правило е в интерес на децата, чиято наследст-

вена пенсия би се намалила, ако се вземаха предвид и останалите наследници с право на такава.

Израз на особената закрила на държавата и обществото спрямо децата, останали без грижата на близките си, е и предвидената в чл. 7, ал. 2, т. 1 от НПОС възможност за отпускане на персонална пенсия на деца без право на наследствена пенсия от починал родител.

IV. Значение на конституционните принципи и конституционните разпоредби за реалното осъществяване на субективното право на наследствена пенсия

Значението на конституционните принципи и конституционните разпоредби за реалното осъществяване на предвидените в законодателството конкретни субективни права се определя от съотношението между Конституцията и текущото законодателство, чиито правила са предвидени в самата Конституция: „Конституцията е върховен закон и другите закони не могат да ѝ противоречат“ (чл. 5, ал. 1) и „Разпоредбите на Конституцията имат непосредствено действие“ (чл. 5, ал. 2). Вярно е, че основавайки се само на непосредственото действие на Конституцията, гражданите не могат да атакуват някой закон като нарушаващ тяхно основно конституционно право, тъй като само Конституционният съд е властен да установи противоконституционността на закон, а той се сезира само от субектите, предвидени в чл. 150, ал. 1 и ал. 3 от Конституцията. Това обаче не означава, че Конституцията няма значение за възникването и упражняването на основните права на гражданите, в т.ч. и на правото на наследствена пенсия, като част от конституционното право на обществено осигуряване. Нейното значение се разкрива в няколко насоки.

Първата от тях е свързана със законодателната дейност. Конституцията е върховен закон и другите закони не могат да ѝ противоречат. Върховенството на Конституцията е предназначено да поддържа йерархията на нормативните актове и да отстранява противоречията между тях, за да не се блокира действието на системата от нормативни актове. От друга страна, върховенството на Конституцията предопределя и материалното съдържание на законите и подзаконовите нормативни актове¹¹. Това означава, че тя съдържа един императив към законодателя за спазване на нейните норми и принципи при създаване на текущото законодателство. Така например законите, които се приемат, трябва да бъдат съобразени с принципа на хуманизма (абзац втори от преамбюла). В противен случай те могат да бъдат обявени от Конституционния съд за неконституционсобразни. Нещо повече, те трябва реално да изразяват принципа на хуманизма, той да е възпелтен във всеки един правен институт. В конституционноправната наука се поддържа становището, че на Конституционния съд трябва да се признае компетентността да се произнася за конститу-

ционността на законите при наличие у тях на противоконституционна празнина, когато тя засяга неблагоприятно основните права на гражданите. В тези случаи сме изправени пред своеобразно противоконституционно бездействие на законодателя¹².

Ето защо смятам, че ограничаването на приложното поле на института на наследствените пенсии, до което се стигна с приемането на Кодекса за задължително обществено осигуряване (впоследствие преименуван на Кодекс за социално осигуряване), чрез стесняване кръга на субектите, които имат право на наследствена пенсия, въвеждане на допълнителни изисквания към тях и т.н., влиза в противоречие с конституционните принципи на хуманизма и на социалната държава и в този смисъл води до неконституционообразност на съответните законови текстове.

Втората насока, в която се разкрива значението на Конституцията за възникването и упражняването на правото на наследствена пенсия, е свързана с дейността на Конституционния съд. Когато преценява конституционообразността на законовите текстове, той винаги трябва да държи сметка и за принципите на хуманизма и на социалната държава. И такива примери има вече немалко в практиката на Конституционния съд¹³.

Третата насока е свързана с правоприлагането. Доколкото Конституцията има непосредствено действие, всеки правен субект, който я прилага, било то съд, административен орган или друг субект, трябва да се съобразява с конституционните принципи, в т.ч. и с принципите на хуманизма и социалната държава, както и с конституционните повели за закрила на семейството, майчинството и децата и особената закрила на децата, останали без грижата на близките си. В тази светлина трябва да се тълкуват всички законови и подзаконови норми, регламентиращи правото на наследствена пенсия и условията за неговото упражняване. С помощта на тези принципи трябва да се запълват и законите празнини, когато се налага да се приложи аналогия на правото.

На четвърто място, принадлежността на принципите на хуманизма и на социалната държава към кръга на фундаменталните конституционни принципи, определящи социалните и икономическите основи на обществото, изисква и предполага тяхното проявление не само в законодателството, но и в организацията и дейността на институциите, в т.ч. и на осигурителните институции (НОИ, НЗОК).

В заключение трябва да се отбележи, че Конституцията не само гарантира основните права и свободи на гражданина, но тя му дава и нещо повече — с факта на самото си съществуване тя му създава едно ново право, макар и не изрично формулирано — правото на правна сигурност¹⁴. Според проф. Сн. Начева същността на това ново право се състои, от една страна, в усещането, което то създава на гражданина за предвидимост в дейността на държавните

органи и институции, а от друга — във вътрешната убеденост, че веднъж отразени в основния закон, неговите права и интереси ще бъдат зачитани и уважавани трайно. „Той знае, че вътрешната хармония на правото се диктува от духа и изричните разпоредби на Конституцията и ако някой наруши тази хармония — има механизъм за възстановяването ѝ и съответното санкциониране на нарушителите. Той знае обема и характера на своите основни права и свободи, които, веднъж установени в Конституцията, не зависят от политическата конюнктура...“¹⁵. Това от своя страна обвързва и самия гражданин да зачита правната стабилност, да спазва установения правен ред, за да може всеки един член на обществото да се ползва от имплицитно съдържащото се в Конституцията право на правна сигурност.

БЕЛЕЖКИ

¹ **Друмева, Ем.** Конституционно право. С.: УИ „Св. Кл. Охридски“, Сиела, 1998, с. 153; **Начева, Сн.** — Във: Конституция на Република България. Коментар. С.: Сиела, 1999, 20—24; **Танчев, Евг.** Въведение в конституционното право. С.: Сиби, 2003, 333—334.

² **Начева, Сн.** — Във: Конституция на Република България. Коментар. С.: Сиела, 1999, с. 20.

³ **Стойчев, Ст.** Конституционно право. С.: Сиела, 2002, с. 273; в този смисъл вж. и **Мръчков, В.** Осигурително право. Четвърто прераб. и доп. издание. С.: Сиби, 2006, с. 45.

⁴ В този смисъл вж. **Друмева, Ем.** Конституционно право, с. 130; **Танчев, Евг.** Въведение в конституционното право, с. 329 и сл.

⁵ **Мръчков, В.** Цит. съч., с. 45.

⁶ **Петренко, Л.** Конституционный суд РФ гарантирует достойное обеспечение пенсионеров. — Във: Вестник Российской академии наук, 2006, том 76, № 7, 679—680.

⁷ **Танчев, Евг.** Цит. съч., с. 335.

⁸ В този смисъл решение на КС № 12 от 25.09.1997 г. по к. д. № 6 от 1997 г. (ДВ, бр. 89 от 7.10.1997 г.).

⁹ **Мръчков, В.** Цит. съч., с. 47.

¹⁰ **Киров, В.** — Във: Конституция на Република България. Коментар, с. 72.

¹¹ В този смисъл вж. **Танчев, Евг.** — Във: Конституция на Република България. Коментар, с. 38.

¹² **Неновски, Н.** Конституцията — актуални въпроси на теорията и практиката. С.: Сиби, 2002, 91—92.

¹³ Вж. например решение № 9 от 20.06.1996 г. по к. д. № 9 от 1996 г.; решение № 14 от 24.09.1996 г. по к. д. № 15 от 1996 г.; решение № 12 от 25.09.1997 г. по к. д. № 6 от 1997 г.; решение № 5 от 29.06.2000 г. по к. д. № 4 от 2000 г.; решение № 16 от 12.06.2001 г. по к. д. № 6 от 2001 г.; решение № 13 от 15.07.2003 г. по к. д. № 11 от 2003 г.; решение № 7 от 16.06.2005 г. по к. д. № 1 от 2005 г.; решение № 2 от 22.02.2007 г. по к. д. № 12 от 2006 г. и др.

¹⁴ **Начева, Сн.** Конституционната цивилизация и българският конституционализъм. Част I. С.: Сиби, 2004, с. 93 и сл.

¹⁵ Пак там, 93—94.

THE CONSTITUTION AND THE SURVIVORS' BENEFITS

By Rayna Koycheva

Summary

This text studies the constitutional bases on which the current legislation concerning survivors' benefits is being formed. These are the constitutional principles of humanism and of the social state which are stated in the Preamble of the Constitution of Republic of Bulgaria; as well as the social security right, declared in Article 51 (1) of the Constitution, the protection of family, motherhood and children, provided for in Article 14, and the special protection of children left without parents' care — Article 47(4). These constitutional provisions contribute to the formation of humane and just legislation concerning the survivors' benefits which is guaranteed by the fact that the Constitution is the supreme legal act with direct application.

ВЪЗРАЖЕНИЕТО ЗА ЛОШО ВОДЕН ПРОЦЕС ПО ЧЛ. 223, АЛ. 2 ГПК

Камелия Цолова *

Възражението за лошо воден процес е уредено в чл. 223, ал. 2, изр. 2 ГПК¹ като средство за атакуване на специфичната следпроцесуална правна последица, която възниква и обвързва подпомаганата и подпомагащата страна след завършване на делото. Тази последица е регламентирана в чл. 223, ал. 2, изр. 1 ГПК, което гласи: „Това, което съдът е установил в мотивите на решението си, е задължително за третото лице в отношенията му със страната, на която помага или която го е привлякла“. Непосредствено в следващото изречение е регламентирано и възражението за лошо воден процес, като текстът гласи следното: „То не може да го оспорва под предлог, че страната зле е водила делото, освен ако последната умишлено или поради груба небрежност е пропуснала да предави неизвестни на третото лице обстоятелства или доказателства“. Възражението за лошо воден процес не е било предмет на по-обстойно научно изследване в българската процесуална теория. Настоящата статия си поставя за задача да разгледа и предложи отговори на основните въпроси, свързани с възражението за лошо воден процес.

1. В материята на следпроцесуалните последици на решението, постановено по дело, в което е била конституирана подпомагаща страна, българската правна уредба се различава от тази в други правни системи (руската например²), при които постановеното от съда в решението, както и установеното в мотивите по правнорелевантните факти и преюдициалните правоотношения, съставлява *res judicata* в отношенията на всички страни, включително на подпомаганата и подпомагащата помежду им. Тези правни системи не уреждат някакво специално процесуално средство, предоставено на подпомаганата и подпомагащата страна или само на едната от тях, с което да атакуват влязлото (и между тях) в сила съдебно решение, когато е порочно. Това е така, защото в тази хипотеза намират приложение общите правила, които действат спрямо всички видове страни.

---

* Ст. асистент в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

За разлика от посоченото решение, според българското действащо право между подпомаганата и подпомагащата страна след завършване на делото не се формира силата на пресъдено нещо, а различна правна последица. В това отношение българският правен модел се родее с този по германския *Zivilprozessordnung* (ZPO)³, който свързва с допълнителното встъпване (§ 68) и с привличането (§ 74 Abs. 3) специфично действие, което се проявява в отношенията на подпомаганата страна и третото лице.

Същевременно и двете правни системи уреждат процесуално средство, с което обвързаните от посочената правна последица лица могат да я отклонят. В процесуалната литература това процесуално средство се обозначава като възражение за лошо воден процес. Възражението за лошо воден процес е регламентирано в § 68 ZPO. Съгласно посочената разпоредба третото лице може да го предяви, когато поради положението на делото към момента на неговото встъпване или в резултат на обясненията или действията на подпомаганата страна не е имало възможност да предяви нападателни или отбранителни средства или когато неизвестни му нападателни или отбранителни средства не са били предявени от подпомаганата страна умишлено или поради груба небрежност. Съответно в § 74 Abs. 3 ZPO е регламентирано, че със същата възможност разполага и привлеченият, като в този случай вместо момента на встъпване от значение е моментът на привличане на третото лице в делото.

Българският ГПК не съдържа правило, според което помагачът може да отклони действието на встъпването на основание невъзможността си да предприеме определени действия поради положението на делото към момента на встъпването или привличането. Това не би могло да се определи като законодателен пропуск, защото българската правна уредба държи сметка и дава възможност на третото лице, независимо от това дали е встъпило, или привлечено, да се включи на такъв етап от исковото производство, в който може да предприеме всички процесуални действия в защита на своя интерес. Така новият ГПК, в съответствие с въведения в него ограничен въззив, допуска допълнителното встъпване само до приключване на съдебното дирене в първоинстанционното производство — чл. 218 ГПК. От друга страна, привличането на трето лице става в кратки срокове — до края на първото по делото съдебно заседание за ищеца и в срока за отговор на исковата молба за ответника (чл. 219, ал. 1 ГПК). С тази уредба е гарантирана възможността на привлеченото лице да участва в делото и да предприеме всички процесуални действия в защита на своя интерес.

На следващо място, не представлява пропуск и това, че в чл. 223, ал. 2 ГПК законодателят не е уредил възможност третото лице да оспори установеното в мотивите, поради това, че в резултат на действията или твърденията на главната страна не е могло да предприеме допустими нападателни или отбра-

нителни средства. Съществуващото в този смисъл правило, уредено в чл. 422, ал. 2 от Закона за гражданското съдопроизводство (ЗГС)⁴, е критикувано от проф. Силяновски, доколкото стои в противоречие с дадената от закона възможност на помагача да извършва действия в противоречие с тези на подпомаганата главна страна⁵. Същата възможност — да предприема в делото процесуални действия в защита на своя интерес, независимо и дори против волята на главната страна — е уредена в чл. 221, ал. 2 ГПК. Това сочи, че българският законодател, за разлика от германския (вж. § 67 ZPO), допуска третото лице да извършва действия, които са в противоречие с тези на главната подпомагана страна. Именно поради това възражението за лошо воден процес не би могло да се основава на невъзможност на подпомагащата страна да използва определени процесуални средства, предизвикана от твърденията или действията на подпомаганата главна страна.

2. Както в българската⁶, така и в германската⁷ процесуална теория преобладава разбирането, че уредената от закона правна последица, която се формира в отношенията на подпомаганата и подпомагащата страна, е специфична и се различава от силата на пресъдено нещо.

Според автора на настоящата статия с цитираната разпоредба законодателят въвежда доказателствена сила на мотивите на решението, което е било постановено в предходен процес, в който са участвали подпомаганата и подпомагащата страна. Тази доказателствена сила важи при следващо дело, по което тези лица са вече главни противопоставени страни — едната е ищец, а другата е ответник. Доказателствената сила на мотивите по чл. 223, ал. 2 ГПК задължава съда, пред който е висящо това (второто) дело, да приеме (до доказване на противното), че съдържащите се в документа с мотивите изводи за фактите и правоотношенията, релевантни за правоотношението, което е предмет на постановеното в предходния процес решение, са верни, и да счита, че до края на съдебното дирене в завършилото производство не са съществували други релевантни за предмета на решението факти и правоотношения⁸.

2.1. В съгласие с това разбиране уредената в чл. 223, ал. 2, изр. 2 ГПК възможност да се оспори установеното в мотивите на решението следва да се разглежда като средство за оборване на доказателствената сила на мотивите. То ще бъде използвано в образувано между бившата подпомагана и подпомагаща страна исково производство, в което на доказателствената сила на мотивите се е позовала тази, за която тя е изгодна.

Виждането, че възражението за лошо воден процес представлява средство за оборване на доказателствената сила на мотивите, сочи, че неговият предмет е предопределен и обусловен от предмета на доказателствената сила.

2.1.1. Последният, на първо място, обхваща установеното от съда в мотивите относно фактите и преюдициалните правоотношения. Възражението за ло-

шо воден процес в тази хипотеза ще включва твърдение на страната, че изводите на съда по всички или отделни факти или преюдициални правоотношения не отговарят на фактическото или правното положение — че те са изцяло или отчасти неверни. Законът дава право на страната да оспори установеното в мотивите само ако твърди, че то е невярно поради непълнота на доказателствения материал по предходното дело — поради това, че там, при указаните в закона допълнителни условия, не са били посочени определени доказателственорелевантни факти или доказателствени средства. Към такъв извод навежда анализът на текста в частта, която позволява оспорване, основано на доказателства, чието представяне е пропуснато. Дали доказателствените средства не са били посочени и събрани в предходния процес, следва да се провери въз основа на съответните процесуални документи — искова молба, протоколи от съдебни заседания, мотивите на решението.

2.1.2. На второ място, доказателствената сила на мотивите задължава съда да приеме, че извън тях няма други релевантни за предмета на решението факти или правоотношения, които са съществували към приключване на съдебното дирене в предходното дело. Оспорване на тази, отрицателна по своята същност, доказателствена сила на мотивите е налице, когато страната твърди, че съществуват един или повече релевантни факти или правоотношения, които не са били посочени в предходния процес и са благоприятни за нея по висящото дело. Към такъв извод насочва разпоредбата в частта, която указва, че оспорването е допустимо, когато се основава на пропуснати в предходното дело обстоятелства. В този случай следователно страната се основава на непълнота на фактическия материал в завършилия процес. Дали заявените факти или правоотношения не са били посочени в предходния процес, следва да се провери отново въз основа на съответните процесуални документи — искова молба, протоколи от съдебни заседания, мотивите на решението.

2.2. Ирелевантно с оглед квалифицирането на поведението на страната като оспорване на установеното в мотивите по чл. 223, ал. 2, изр. 2 ГПК е това дали съдържащите се в него фактически твърдения на страната навеждат на друго по съдържание съдебно решение по завършилия процес⁹. Последното не е забранено, защото силата на пресъдено нещо на постановеното в предходното дело съдебно решение не важи в отношенията на подпомаганата и подпомагащата страна.

2.3. Страната се нуждае от възражението за лошо воден процес само ако доказателствената сила е възникнала, обвързва я и обхваща тези факти и правоотношения, на които тя се позовава по висящото дело. Ако тези условия не са налице, изобщо не възниква проблем за нейното оборване, защото фактическите и правните констатации на съда в мотивите са задължителни само при условията и спрямо лицата по чл. 223, ал. 2, изр. 1 ГПК. Поради това не пред-

ставява възражение за лошо воден процес домогването на страната да установи, че доказателствената сила не е възникнала — защото решението по предходното дело е нищожно; защото документът с мотивите е неавтентичен; защото лицата не са били конституирани като подпомагана и подпомагаща, а са били противопоставени страни в процеса¹⁰, и пр. Не е възражение за лошо воден процес и посочването по делото на факти или правоотношения, които не са обхванати от предмета на доказателствена сила на мотивите. Такива са случаите, при които фактите или правоотношенията са ирелевантни за правоотношението, по което съдът се е произнесъл в решението, но са от значение за вътрешните отношения на подпомаганата и подпомагащата страна. Такива са и случаите, при които тези факти, макар че са релевантни, са възникнали след края на съдебното дирене в предходното дело. Посоченият момент следва да се приеме за релевантен, защото съгласно чл. 147 ГПК страните могат да попълват делото с фактически и доказателствен материал именно до приключване на съдебното дирене.

3. Законът допуска предявяването на възражение за лошо воден процес само при условие, че установеното в мотивите се оспорва поради това, че страната, която се позовава на доказателствената сила, „умишлено или поради груба небрежност е пропуснала да предяви (...) обстоятелства или доказателства“.

3.1. Анализът на разпоредбата в посочената част позволява да се заключи, че възражението за лошо воден процес следва да се разглежда като средство, което може да бъде използвано само в случаите, при които причина за неверните или непълни мотиви на съда е умишленото или при груба небрежност бездействие на ползващата се от доказателствената сила страна, изразяващо се в непопълване на делото с целия фактически или доказателствен материал.

3.2. С въвеждането на концентрационното начало в исковото производство новият ГПК възлага редица задължения на съда, чието изпълнение цели да се окаже съдействие на страните при попълване на делото с фактите и доказателствените средства, които са от значение за неговото решаване¹¹. Същевременно новата уредба въвежда преклузивни срокове, в които страните трябва да направят своите твърдения, възражения и доказателствени искания, чието неизвинително неспазване е свързано с преклудирание на процесуалните им права¹². Изложеното позволява да се приеме, че законодателят е създал процесуален механизъм, който да улесни страните при упражняване на техните процесуални права и изпълнение на възложените им задължения, като обезпечи попълването на делото с целия фактически и доказателствен материал. Неговото функциониране обаче зависи както от активността на съда, така и от активността и добросъвестността на страните — те трябва да се явят лично в пър-

вото по делото съдебно заседание; да отговорят на поставените им въпроси (чл. 145, ал. 1 ГПК); да конкретизират твърденията си и отстранят противоречията в тях (чл. 145, ал. 2 ГПК); да направят доказателствените си искания относно фактите, за които съдът е приел, че се нуждаят от доказване, разпределил е доказателствената тежест, установил е, че заинтересуваната страна не е представила доказателства, и ѝ е предоставил възможност да предприеме тези процесуални действия (чл. 146, ал. 1, т. 4 и 5; чл. 146, ал. 2 и 3 ГПК) и пр.

3.3. Беше посочено, че възражението за лошо воден процес е допустимо само ако се основава на процесуалното бездействие на страната, която се позовава на доказателствената сила на мотивите. С оглед направените от проф. Сталев уточнения процесуалното бездействие представлява „липса на възможно или дължимо действие, т.е. неупражняване на процесуално право или *неизпълнение* на процесуално задължение. Само тогава то е правнорелевантно“¹³.

3.3.1. Във връзка с уредбата на чл. 223, ал. 2, изр. 2 ГПК интерес представлява въпросът дали това процесуално бездействие следва да се квалифицира като неупражняване на процесуално право, или като неизпълнение на процесуално задължение? В процесуалната литература няма спор по това, че страните имат право да наведат в делото тези факти, които са благоприятни за тях, защото пораждаат изгодни правни последици. Също така няма спор, че страните имат право да посочат доказателствени средства в подкрепа на своите твърдения. Нееднозначно обаче се отговаря на въпроса дали те носят и задължение с горния предмет. Тезата, че страните не са обременени с подобно процесуално задължение, се поддържа от проф. Сталев¹⁴. Според проф. Силяновски¹⁵, а в най-новата процесуална теория това становище се споделя и от проф. Стамболиев¹⁶, страните имат не само право, но и задължение да наведат в делото фактите, на които основават своите искания и възражения, и да ги докажат. Това страните трябва да направят добросъвестно — при спазване на задължението за изнасяне на истината по чл. 3 ГПК, което според проф. Силяновски се отнася не само до действията, които представляват упражнението на процесуални права, но и до тези, които представляват изпълнение на едно процесуално задължение на страната¹⁷. По отношение на уреденото в чл. 3, изр. 2 ГПК изискване проф. Силяновски посочва, че „не само съзнателното, умишленото, но и небрежното изнасяне на неистина съставлява нарушение на задължението за истинност“¹⁸.

3.3.2. Ефектът на процесуалните бездействия, изразяващи се в непопълване на делото с релевантни за него факти, правоотношения и относими и допустими доказателствени средства, разкрива определени особености в хипотезата на съвместно участие в делото на подпомагаща и подпомагана страна. В този случай специфичното е това, че действието и бездействието на всяка от

тези страни е годно да породи ефект и в правната сфера на другата, включително и тогава, когато този ефект е неблагоприятен. Това е така особено когато само подпомаганата или само подпомагащата страна има информация относно определени факти, преюдициални правоотношения или доказателствени средства, защото другата, поради своето незнание, не може да обезвреди настъпването на неблагоприятните последици на процесуалното бездействие, като сама предприеме съответното действие. Поради изложеното считам, че в хипотезата на съвместно участие в делото на подпомагана и подпомагаща страна всяка от тях има както право, така и задължение за твърдение и доказване. Тя трябва да изпълни тези свои задължения добросъвестно и съобразно изискването на чл. 3 ГПК за изнасяне на истината в делото.

3.4. Както беше посочено, съгласно чл. 223, ал. 2, изр. 2 ГПК оспорване на установеното в мотивите се допуска единствено когато бездействието на страната, която се ползва от доказателствената сила, е умишлено или при груба небрежност. Само тези форми на вина обосновават възможността за оспорване¹⁹.

3.4.1. В българската процесуална литература са изказани становища относно вината при процесуалните бездействия. Като нейна особеност се сочи това, че тя е „вина спрямо самия себе си“, която е „моделирана напълно по вината в истинския смисъл на думата“²⁰. Същото разбиране намира подкрепа и в германската литература²¹. Това положение се поддържа с оглед на процесуалните последици на бездействията, и то в отношенията на противопоставените субекти. Характерно за тези последици е това, че са неблагоприятни за бездействащата страна, съответно — благоприятни за противната, защото създават изгодно за нея правно положение²². Като се вземе предвид и това, че в гражданския процес не само изпълнението на процесуалните права, но и изпълнението на процесуалните задължения е изгодно за страната, се оказва, че процесуалните бездействия не са от естество да засегнат неблагоприятно друг процесуален субект освен бездействащия.

3.4.2. Вече беше посочено, че при съвместното участие на подпомагана и подпомагаща страна в делото това положение е различно. Поради това считам, че вината, която чл. 223, ал. 2, изр. 2 ГПК има предвид, е вина в точния смисъл на това понятие.

С оглед направените по-горе уточнения умишлено бездействие в разглеждания случай ще е налице, когато страната е имала информация относно правнорелевантни факти или правоотношения, съответно относно допустими и относими доказателствени средства; знаела е, че заедно с нея в процеса участва подпомагана или подпомагаща страна; съзнавала е, че бездействието ѝ ще доведе до непопълване на делото с целия фактически или доказателствен материал, при което съдът ще направи своите изводи и ще постанови решението си

при тези условия; желаела е този резултат или го е допускала и не е предприела действия за неговото осуетяване.

Отнесено към обсъждания тук въпрос, груба небрежност ще е налице тогава, когато лицето, което се ползва от установеното в мотивите на решението, не е знаело за факта, преюдициалното правоотношение или доказателственото средство; не е знаело, че делото ще завърши при непълнота на фактическия или доказателствения материал, но лесно е могло да узнае горните обстоятелства и да ги наведе по делото²³. Сходно е разбирането и на Wiczorek, който пояснява, че груба небрежност при водене на делото е налице, когато страната лесно би могла да узнае за съответните средства²⁴.

4. Законът дава право на заинтересуваната страна да оспори установеното в мотивите само ако тя самата не е знаела за непредявените в първия процес релевантни факти, правоотношения или доказателствени средства. Незнанието следва да е било налице към момента на приключване на съдебното дирене в предходното дело. Ясно е, че с въвеждането на това изискване законодателят указва, че възражението е допустимо тогава, когато лицето, което го предявява, не е посочило съответния факт, правоотношение или доказателствено средство в предходното дело не по някаква друга причина, а поради това, че не го е знаело. Интерес представлява въпросът дали възражението е допустимо тогава, когато самото незнание се дължи на неполагане на дължимата грижа от оспорващия — т.е. когато той самият е действал небрежно. Според Wieser допустимостта на възражението предполага не само незнание от страна на третото лице, но и то да не се дължи на неполагане на дължимата грижа²⁵. Буквалното тълкуване на текста на разпоредбата от българския ГПК навежда на обратния извод. Това е така, защото в чл. 223, ал. 2 ГПК е поставено като изискване към оспорващия той да не е знаел за факта или доказателственото средство. Няма поставени допълнителни изисквания. За сравнение може да се посочи формулировката на чл. 303, ал. 1, т. 1 ГПК, където изрично е поставено условието новите обстоятелства или писмени доказателства да „не са могли да бъдат известни на страната“. В този случай няма съмнение, че правото на отмяна предполага не само незнание на факта или документа, но и самото незнание да не е резултат на небрежност на молителя. Това позволява да се приеме, че законодателят съвсем преднамерено не е въвел подобно изискване пред оспорващия в хипотезата на чл. 223, ал. 2 ГПК. Това положение може да се обясни, като се съобрази, че в предходния процес подпомаганата и подпомагащата страна са защитавали обща правна позиция, която е била в интерес и на двете. Именно поради това всяка от тях е имала основание да разчита, че другата ще посочи в делото всички факти, правоотношения или доказателствени средства. Изложеното ме мотивира да приема, че с оглед на това условие е

достатъчно незнание от страна на оспорващия, независимо от това, дали то самото се дължи или не на неговата небрежност.

5. Съгласно стриктното тълкуване на текста легитимирана да предяви възражение за лошо воден процес е само бившата подпомагача страна. Това, че тя може да предяви възражението, е безспорно²⁶.

Интерес представлява въпросът дали с такава възможност разполага и бившата подпомагана страна. В българската процесуална литература този проблем не е коментиран. В достъпните ми германски източници той не намира еднозначен отговор. Основа за различните мнения са различните становища на авторите по въпроса дали действието на встъпването обвързва и подпомаганата страна, или не. Той изобщо не се обсъжда от авторите, които приемат, че подпомаганата страна не е обвързана от действието на встъпването, поради което може свободно да оспори верността на мотивите²⁷. Очевидно в този случай тя не се нуждае от някакво специално средство, което да ѝ позволи това, за разлика от третото встъпило или привлечено лице. В подкрепа на виждането, че главната страна също е легитимирана да предяви възражение за лошо воден процес, се изказват тези автори, които приемат, че действието на встъпването важи не само в полза, но и против подпомаганата страна²⁸.

Споделям разбирането, че отговорът на въпроса — кой е легитимиран да предяви възражението за лошо воден процес, зависи, на първо място, от виждането за същността и пределите на действие на уредената в чл. 223, ал. 2, изр. 1 ГПК правна последица. Според възприетото тук становище в цитираната разпоредба е уредена доказателствена сила на мотивите, от която са обвързани както подпомаганата, така и подпомагачата страна. На второ място, трябва да се отчете и това, че доказателствената сила на мотивите може да е изцяло или отчасти благоприятна не само за подпомаганата, но и за подпомагачата страна²⁹. На трето място, причина за това установеното в мотивите да е невярно или непълно може да е не само виновното бездействие на подпомаганата страна, но и виновното бездействие на подпомагачата³⁰. В последния случай подпомаганата страна има легитимен интерес да се защити срещу обвързващата я, неблагоприятна за нея по второто дело, доказателствена сила на мотивите, като единственото възможно средство да направи това е възражението за лошо воден процес. Предвид изложеното считам, че по аналогия на чл. 223, ал. 2, изр. 2 ГПК следва да се приеме, че легитимирана да предяви възражение за лошо воден процес, когато има интерес от това, е и подпомаганата страна.

6. ГПК не съдържа нарочни правила относно процедурата по оспорване на установеното в мотивите. Доколкото предявяването на възражението е право, не и задължение, то изказаните в германската процесуална литература стано-

вища, че съдът не може служебно да се занимае с него³¹, следва да бъдат споделени.

Законът не съдържа срок, в който трябва да бъде предявено възражението за лошо воден процес. Необходимостта от доказване на разгледаните по-горе условия, както и обстоятелството, че самото оспорване е свързано с навеждане по делото на нови релевантни за неговия предмет факти и правоотношения, съответно — посочването на нови доказателствени средства, сочи, че то трябва да бъде предявено най-късно до приключване на съдебното дирене — чл. 147 ГПК.

При действието на новия ГПК, който въвежда нови процесуални срокове за доказателствените действия на страните, следва да се приеме, че оспорването на мотивите трябва да стане своевременно — чл. 147, т. 1 ГПК — когато страната е узнала за съществуването на факта, правоотношението или доказателственото средство. Когато узнаването предхожда образуването на исковото производство, възражението трябва да бъде направено или с отговора на исковата молба (арг. от чл. 133 ГПК), когато ищецът се е позовал в нея на доказателствената сила на мотивите, или в първото по делото съдебно заседание, когато на нея се е позовал ответникът в своя отговор.

Страната, която е предявила възражението за лошо воден процес, трябва да докаже съдържащите се в него твърдения, освен своето незнание — в този случай, ако ползващата се от мотивите страна твърди знание, доказателствената тежест за установяване на този факт пада върху нея³². Ако оспорващият успее да направи това, доказателствената сила на мотивите ще бъде оборена, т.е. възражението за лошо воден процес ще е не само допустимо³³, но и основателно.

БЕЛЕЖКИ

¹ Обн., ДВ, бр. 59 от 20 юли 2007 г., в сила от 1 март 2008 г. Разликата между чл. 223, ал. 2 ГПК от 2007 г. и чл. 179, ал. 2 на отменения ГПК (обн., Изв., бр. 12 от 1952 г., отм., бр. 59 от 2007 г., в сила от 1 март 2008 г.) е само редакционна — в новия закон текстът на разпоредбата е обособен в две отделни изречения.

² Вж. ст. 209, п. 2; ст. 376, п. 1; ст. 394 ГПК РФ от 14 ноември 2002 г. N 138-ФЗ (с изменениями от 30 юния 2003 г., 7 юния, 28 юлия, 2 ноември, 29 декември 2004 г., 21 юлия, 27 декември 2005 г., 5 декември 2006 г., 24 юлия, 2, 18 октябрия, 4 декември 2007 г.). Прият Государственной Думой 23 октябрия 2002 года, одобрен Советом Федерации 30 октябрия 2002 года (цит. по <http://www.garant.ru>).

³ Цит. по <http://www.recht-in.de>.

⁴ Обн., ДВ, бр. 246 от 1930 г., отм., Изв., бр. 12 от 1952 г.

⁵ Вж. **Силяновски, Д.** Гражданско съдопроизводство. Т. I. С.: Придворна печатница, 1938, 214—215.

⁶ Вж. **Сталев, Ж.** Сила на пресъдено нещо в гражданския процес. С.: ДИ „Наука и изкуство“, 1959, с. 136 и сл.; **Яновски, Б.** Подпомагащата страна и правото на иск. — Правна мисъл, 1976, № 6, с. 62.

⁷ Вж. **Weth, St.** Kommentar zur Zivilprozeßordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz. Herausgegeben von Dr. Hans Joachim Musielak. 2. neubearbeitete Auflage. München, 2000, S. 180; **Hellwig, K.** System des Deutschen Zivilprozeßrechts. Erster Teil. Ordentliches Verfahren, ausschließlich besondere Prozeßarten und Zwangsvollstreckung. Leipzig, S. 229; **Schwab, K. H.** Rechtskrafterstreckung auf Dritte und Drittwirkung der Rechtskraft. ZJP, 77. Band, Heft 1/2, 1964, 143—145.

⁸ Аргументи в подкрепа на становището, че уредената в чл. 223, ал. 2 ГПК, съответно чл. 179, ал. 2 ГПК (отм.), последица е доказателствена сила — вж. **Цолова, К.** Задължителната сила на установеното в мотивите на съдебното решение. — Съвременно право, 2001, № 3, 88-102.

⁹ В германската литература намира подкрепа обратното разбиране. Редица автори приемат, че възражението за лошо воден процес е допустимо само ако пропуснатите доказателства и доказателствени средства навеждат на друго решение по предходното дело (Вж. **Rosenberg, L., K. H. Schwab.** Zivilprozessrecht. 11 Aufl. München, 1974, S. 233; **Weth, St.** Op. cit., S. 181; **Wieser, E.** Die Interventionswirkung nach § 68 ZPO, ZJP 79. Band, Heft 3/4, 1966, S. 255). Това становище не може да бъде споделено с оглед българската позитивноправна уредба. Това е така, защото ГПК не съдържа, а и при тълкуване не може да се изведе изискване непредявените процесуални действия да навеждат на друго по съдържание съдебно решение по предходния процес. Освен това, за разлика от респективната уредба по германския ZPO, при който един от елементите на действието на встъпването е забраната за оспорване на правилността на постановеното в предходното дело съдебно решение (вж. § 68 ZPO), българският законодател не обвързва с такова задължение подпомаганата и подпомагащата страна — арг. от чл. 223, ал. 2, изр. 1 ГПК. Следователно няма основание да се приеме, че оспорването на действието иманентно включва в себе си и твърдение за неправилност на решението, съответно — че непосочените факти, правоотношения или доказателствени средства следва да навеждат към друго решение по предходното дело. В чл. 223, ал. 2 ГПК забраната за оспорване на установеното в мотивите е въведена общо, а не само при условие, че това оспорване от своя страна представлява и оспорване на правилността на съдебното решение.

¹⁰ Така в решение № 2622/2.10.1979 г. по гр. д. № 1544/79 г., I г. о. на ВС (цит. по ПИС-АПИС 6) е коментиран случай, при който при предявен иск по чл. 49 ЗЗД ответникът е привлякъл като свой помагач друга организация, като е прието, че именно нейните работници са причинили вредата. По второто дело на същия ищец срещу помагача на ответника, съдът правилно е отказал да зачете установеното в мотивите, защото то не е задължително в отношенията на противопоставените страни в предходното дело.

¹¹ Вж. **Стамболиев, О.** Принципи на гражданския процес. — Правна мисъл, 2008, № 1, 108—109; **Пунев, Бл.** Реформирането на гражданското съдопроизводство с новия ГПК — предизвикателство за участниците в процеса. — Собственост и право, 2008, № 2, 9—10.

¹² Вж. **Стамболиев, О.** Принципи..., 110—111; **Пунев, Бл.** Реформирането на..., с. 8 и сл.

¹³ **Сталев, Ж., А. Мингова, В. Попова, Р. Иванова.** Българско гражданско процесуално право. 8. изд. С.: Сиела, 2004, с. 257.

¹⁴ Вж. **Сталев, Ж., А. Мингова, В. Попова, Р. Иванова.** Българско..., с. 270 и сл.

¹⁵ Вж. **Силяновски, Д.** Върху процесуалната тежест като основно понятие на гражданското процесуално право. — Правна мисъл, 1958, № 5, с. 45, 48, 52—53; **Силяновски, Д.** Изясняване фактическата страна на спора в гражданския процес. С.: ДИ „Наука и изкуство“, 1961, с. 97; **Силяновски, Д. и Ж. Сталев.** Граждански процес. Т. I. С.: ДИ „Наука и изкуство“, 1958, с. 331 и сл.; с. 345 и сл.

¹⁶ Вж. **Стамболиев, О.** Доказването в исковото съдопроизводство. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“, 1999, с. 8 и сл.; с. 27 и сл.

¹⁷ **Силяновски, Д.** Изясняване фактическата..., 16—17.

¹⁸ **Силяновски, Д.** Изясняване фактическата..., с. 28.

¹⁹ Така **Rosenberg, L., K. H. Schwab.** Op. cit., S. 233.

²⁰ **Сталев, Ж.** Процесуални пропусциания на страните в гражданския процес. — Юридически архив, 1935—36, Т. VII, № 2, с. 133.

²¹ Вж. **Stahl, W. E.** Beiladung und Nebenintervention, Schriften zum Prozessrecht. Berlin, 1972, S. 142.

²² Вж. **Сталев, Ж.** Процесуални пропусциания..., с. 127.

²³ Вж. и **Силяновски, Д.** Изясняване фактическата..., с. 28.

²⁴ Вж. **Wieczorek, B.** Zivilprozeßordnung und Nebengesetze. B. I., T. 1. Berlin, 1957, S. 562.

²⁵ Вж. **Wieser, E.** Op. cit., S. 264.

²⁶ Вж. така **Силяновски, Д.** Гражданско..., с. 214; **Силяновски, Д. и Ж. Сталев.** Цит. съч., с. 102; **Сталев, Ж., А. Мингова, В. Попова, Р. Иванова.** Българско гражданско..., с. 411.

²⁷ Вж. **Weth, St.** Op. cit., S. 180.

²⁸ Вж. **Hellwig, K.** Op. cit., S. 229; **Häsemeyer, L.** Die Interventionswirkung im Zivilprozeß — prozessuale Sicherung materiellechtlicher Alternativverhältnisse. — ZZP. Band, 84, Heft 2, 1971, S. 199.

²⁹ Тя ще е в едни свои части благоприятна за подпомаганата, а в други за подпомагащата страна, предимно в случаите, при които искът е частично уважен, частично отхвърлен. Ако бъде постановено такова решение, например по осъдителен иск с предмет цедирано на ищеца от подпомагащата го страна вземане, при второ дело за връщане на полученото от бившата подпомагаща страна по прехвърлителната сделка установеното в мотивите по фактите, от които съдът е направил извод, че вземането в определен размер съществува, е благоприятно за помагача и неблагоприятно за подпомаганата страна. В останалата част положението е обратното.

³⁰ Така например, ако ответник в предходния процес е бил един от солидарните съдължници, искът на ищеца — кредитор, може да е бил отхвърлен поради това, че подпомагащата ответника страна — негов солидарен съдължник, е твърдяла и доказала по делото, че тя е платила общото задължение. По второто дело на подпомагащата срещу подпомаганата страна, с предмет регресните права, бившата подпомагана, която вече е ответник, може да предяви възражение за лошо воден процес, ако е узнала, че преди плащането на общия дълг бившата подпомагаща страна (ищец по висящото производство) е сключила договор за опрощаване на дълга с кредитора и не се е позовала на него в завършилия процес. Хипотезата не е практически невъзможна, особено като се има предвид възможността подпомагащата страна да е юридическо лице, в което са извършени реорганизации, довели до неяснота относно предприетите вече действия. В този случай подпомагащата страна може да не се е позовала на договора за опрощаване на дълга, въпреки че към момента на висящност на първия процес вече е знаела за него, а да процедира по указания по-горе начин, защото е предпочела като кредитор своя солидарен съдължник, а не ищеца в предходния процес.

³¹ Вж. **Weth, St.** Kommentar..., S. 181; **Wieser, E.** Op. cit., S. 265.

³² Така **Wieczorek, B.** Op. cit., S. 562; **Wieser, E.** Op. cit., S. 265.

³³ За да допусне съдът възражението за лошо воден процес, страната трябва да наведе посочените и разгледани по-горе предпоставки, уредени в чл. 223, ал. 2, изр. 2 ГПК. Ако бившата подпомагана или подпомагаща страна заяви само, че оспорва установеното в мотивите, съдът ще приеме това оспорване за недопустимо на осн. чл. 223, ал. 2, изр. 1 ГПК. В този смисъл следва да се разбира указанието, дадено в т. 15 на Постановление на Пленума на ВС № 4 от 30.X.1975 г., че: „При регресния иск по чл. 54 ЗЗД прекият причинител може да възразява пред организацията или учреждението, които са заплатили обезщетението по чл. 49 ЗЗД, че и други лица, за които те също носят отговорност, са съпричинили увреждането, освен ако тези лица са взели участия по предявения от пострадалия иск и с влязло в сила решение е отречено такова съпричиняване“ (цит. по ПИС-АПИС 6).

**OBJECTION ON THE BASIS OF “MALE GESTI
PROCESSUS” UNDER ARTICLE 223, PARAGRAPH 2
OF THE CODE OF CIVIL PROCEDURE**

By Kameliya Tsoleva

Summary

The aim of the article is to study the objection on the basis of “male gesti processus” as a procedure device for the rejection of the so-called intervention effect. The article analyses different issues connected with the subject, entitled persons, special requirements and rejection procedure.

УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО

ПРОБЛЕМИ НА ПРАВНАТА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ НА ТРУДОВОТО ВЪЗНАГРАЖДЕНИЕ В БЪЛГАРСКОТО ТРУДОВО ПРАВО

Емил Мингов*

I. Трудовото възнаграждение и неговата уредба в българското трудово право с основание е обект на засилен интерес както от страна на работодателите, така и от работниците и служителите, доколкото то е в основата на мотивацията на страните за създаване на трудовоправната връзка между тях. Основополагащите принципи на института на трудовото възнаграждение са установени в чл. 48, ал. 5 на Конституцията на Република България, гл. V и гл. XII на Кодекса на труда като общ основен нормативен акт, регулиращ трудовите отношения в страната. Като прогласява в чл. 242 КТ принципа на възмездността на труда, законът указва, че при възникване на трудовото правоотношение страните следва да определят по взаимно съгласие размера на трудовото възнаграждение (чл. 66, ал. 1, т. 7, чл. 107 КТ). Кодексът на труда сравнително пестеливо определя неговите съставки чрез изискването за уговаряне от страните по трудоводоговорното правоотношение на размера на основното и допълнителните трудови възнаграждения с постоянен характер (чл. 66, ал. 1, т. 7 КТ). По-нататък, в чл. 244, ал. 1, т. 1 и 2 КТ, законът възлага на Министерския съвет да определи размера на минималната работна заплата за страната и видовете и минималните размери на допълнителните трудови въз-

---

* Професор по трудово и осигурително право в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

награждения. По този начин, макар и фрагментарно, законът дава известна представа за елементите на следващото се на работника или служителя трудово възнаграждение, като посочва само, че те следва да се уговорят, но не изяснява съдържанието им и техните видове. Затова очевидна е необходимостта от по-нататъшно доразвитие на правната уредба по заплащането на труда чрез един сравнително ясен и подреден модел на структурата на работната заплата.

Като израз на тази необходимост Министерският съвет, в съответствие с делегацията в чл. 244 и § 121 ЗИД КТ от 2001 г., с постановление № 4 от 17.01.2007 г., прие дългоочакваната и широко дискутирана Наредба за структурата и организацията на работната заплата (НСОРЗ)¹. Този акт се очакваше с известно безпокойство от работниците и служителите с оглед най-вече на щекотливия въпрос за начина на определяне на допълнителните възнаграждения, и по-специално на допълнителните възнаграждения за продължителна работа, по-известни с придобилия гражданственост термин „клас“. Голямата задача обаче, която МС си е поставил с този подзаконов нормативен акт, е да създаде правила за формиране на трудовите възнаграждения на работниците и служителите. Тази идея заслужава одобрение, доколкото уредба на заплащането се съдържа в различни подзаконови нормативни актове, приемани в различни периоди на обществено-икономическото ни развитие, при това с тенденция за непрекъснатото им увеличаване². Поради това идеята за създаването на една сравнително ясна и стройна уредба може само да бъде приветствана като способ за ориентиране на работодателите относно механизмите на формиране на трудовите възнаграждения на работниците и служителите. Въпросът е доколко тази идея е намерила своята адекватна реализация.

II. Принципният въпрос, който поставя изследването на правната уредба, е дали и доколко е постигната целта, посочена в разпоредбата на чл. 1 НСОЗ — да се определят структурата и организацията на работната заплата, видовете минимални размери на допълнителните трудови възнаграждения, както и редът и начинът за определяне и изчисляване на трудовите възнаграждения на работниците и служителите. Това означава, че моделът на структурата на работната заплата, видовете допълнителните плащания и техните минимални размери, както и принципите за тяхното определяне ще бъдат нормативно уредени. Внимателният прочит на уредбата показва, че не всичко в тази прокламирана цел е намерило напълно адекватно правно разрешение.

1. Определянето в чл. 3 ННСОРЗ на съставките на брутната работна заплата — основна заплата, допълнителни плащания и други трудови възнаграждения, определени в нормативен акт или в индивидуалния трудов договор, са първата необходима крачка в изясняването на елементите на трудовото

възнаграждение, но тази проблематика не може да се изчерпи само с това. Защото остават неизяснени същностните въпроси, свързани с тези елементи.

На първо място, е необходимо ясно да се определят същността, предназначението и начинът за определяне на размера на първия елемент от трудовото възнаграждение — основната работна заплата на работника или служителя³. Направеният опит за създаване на легално определение в чл. 4, ал. 1 от наредбата едва ли може да се определи като сполучлив. Защото определянето на основната заплата чрез „възнаграждение за изпълнението на определените трудови задачи, задължения и отговорности, присъщи за съответното работно място или длъжност, в съответствие с приетите стандарти за количество и качество на труда и времетраенето на извършваната работа“ по същество не казва нищо или почти нищо. Кой са тези трудови задачи и как се определят, какви задължения и отговорности може да има работното място и за което се установяват стандарти (и от кого?), за какво количество и качество на труда и времетраене на извършваната дейност става дума, правоприложителят може само да гадае. Освен това определянето на основната заплата по този начин при сделната система — чрез стопроцентно изпълнение на утвърдените норми, се отнася само за хипотезата на чл. 266, ал. 2 КТ. Ако причината не е в работника или служителя, нима той няма да има право да получи уговорената основна заплата? Използването на същия подход по-нататък, в чл. 4, ал. 3 на наредбата — относно определянето на основната заплата посредством оценка и степенуване на работните места и длъжности — води логически до нови грешки. Преди всичко, не е ясно защо следва да се оценява работното място, а не характерът на работата, определен чрез наименованието на длъжността. Освен това не стават ясни и не е разшифровано съдържанието на критериите, които са посочени в чл. 4, ал. 4 — сложност на труда, отговорност на труда, тежест на труда и параметри на работната среда⁴. В икономически аспект тези критерии, разбира се, могат да бъдат запълнени със съответното съдържание, но от юридическа гледна точка подобен декларативен подход едва ли е приемлив. Още повече, че съгласно чл. 4, ал. 3 *in fine* от наредбата подобна оценка на труда следва да бъде и договорена между страните по трудовото правоотношение. Ако не бъде постигнато съгласие за размера на основната заплата, основаваща се на оценката на работодателя, а работникът му е нужен, работодателят просто ще я игнорира и размерът ще бъде определен в съответствие с търсенето и предлагането на работната сила. С оглед днешните реалности на липса на работна ръка и особено на квалифицирана работна ръка подобна хипотеза е напълно възможна. При променена картина и излишък от работна ръка няма пречка подобна оценка да бъде игнорирана от работодателя, но вече в посока на нейното намаляване. Тогава какво е предназначението на оценката, която чрез критериите в чл. 4, ал. 4 от наредбата трябва да бъде

извършена от работодателя? Възможно е по този начин работодателят да получи известна информация за характера на трудовата дейност, но това той го прави независимо дали има или няма никакви изисквания в законодателството. Защото за него е от съществено значение да има представа за съотношението между отдадения нему труд и резултата от него, от една страна, и размера на разходите за това. В този смисъл съотношението между отдадената на работодателя работна сила и заплатеното на работника или служителя трудово възнаграждение ще определи **ефективността** на извършваната дейност, което е в основата на мотивацията му за организиране на съответната дейност. А дали работодателят ще използва точно тези критерии, е въпрос на икономическа логика и методология, които може и да се различават от посочените в наредбата показатели. Затова ми се струва, че всъщност по тези критерии и показатели имаше възможност и следваше по нормативен път да се определят **минималните** равнища на основните заплати по професии и длъжности, под които работодателят не може да слиза при договарянето си със съответните работници и служители. Този размер следваше да бъде определен и от равнището на професионална квалификация и издръжката на живота на работниците и тази на членовете на техните семейства. Икономическите разчети в това отношение биха могли да послужат за определяне на тези минимални равнища, и то с диференциацията, която сега само е декларирана по отношение на видовете основни трудови възнаграждения, наречени начални основни заплати по професии и длъжности⁵. На тази основа вече би имала смисъл разпоредбата на чл. 5, ал. 1 и 2 от наредбата за определянето на размера на основните заплати при дадения работодател, макар и не по описания в чл. 5, ал. 1 начин — чрез колективното или индивидуалното трудово договаряне, и след това закрепването им от работодателя във вътрешните правила за работната заплата. Не е възможно равнищата и механизмите за определянето на основната работна заплата да се договарят с колективния трудов договор или между страните по трудовото правоотношение и след това те да се включат във вътрешните правила за организация на работната заплата. Точно обратното следва да бъде направено. Защото вътрешните правила за работната заплата са едностранен акт на работодателя и той не може да бъде заставен да отразява в него постигнати договорености по реда на колективното или индивидуалното трудово договаряне. Вътрешните правила за организация на работната заплата са израз на разбирането на работодателя за начините на формиране равнищата на трудовите възнаграждения на работниците и служителите в неговото предприятие, което се отнася до всички работещи в него⁶. При изработването на този акт съгласно чл. 37 КТ работодателят задължително поканва ръководствата на синдикалните организации, за да чуе мнението им. Но като такава то не е задължително за него и той може да не се съобрази с него,

като установи равнища за всички работещи, каквито смята за правилни и обосновани. С колективния трудов договор вече може да се договорят по-добри условия, включително и по заплащането на труда, установени в законодателството или определени от работодателя, но не за всички работници и служители, а само за членовете на синдикалната или синдикалните организации — страна по договора, и присъединилите се към него работници и служители (чл. 57 КТ). На какво основание тези по-благоприятни условия следва да бъдат установявани за **всички** работници и служители чрез закрепването им в правилата за работната заплата? С оглед на това съмнителна ми се вижда възможността при спор Върховният административен съд да признае законосъобразността на разпоредбата на чл. 22, ал. 2 от наредбата с оглед на нейното съответствие с разпоредбите на КТ.

По разбираеми съображения още по-неприемливо е да се закрепват условията, постигнати по реда на индивидуалното трудово договаряне, във вътрешните правила за организация на работната заплата, както това постановява чл. 5, ал. 1 НСОРЗ. Няма никаква пречка установените от работодателя равнища във вътрешните правила или колективния трудов договор да бъдат надхвърлени по реда на индивидуалното договаряне. Обратното разрешение противоречи и не съответства на идеята и философията на чл. 66, ал. 2 КТ.

2. По-нататък, съществен и важен е и въпросът за определянето на видовете и размерите на допълнителните трудови възнаграждения⁷. И в това отношение правното разрешение в наредбата не е безукорно. Не може да се отрече, разбира се, стремежът за по-голяма яснота и свобода на работодателя относно видовете допълнителни възнаграждения. Така в чл. 13, ал. 1 от наредбата са изброени примерно някои видове допълнителни възнаграждения, които работодателят може да предвиди във вътрешните правила за работната заплата, както и възможността за тяхното установяване в правилата за работната заплата или по реда на колективното или индивидуалното трудово договаряне — за постигнати резултати от труда, участие в печалбата, при промени в условията на труд с временен характер, които водят до допълнително нервно-психическо натоварване, както и други видове допълнителни трудови възнаграждения, каквито условията на труда налагат. Но в частта на допълнителните възнаграждения с постоянен характер, и по-специално при допълнителното възнаграждение за придобит трудов стаж и професионален опит мъчно може да се приеме, че уредбата е задоволителна. Вероятно това е резултат от направени компромиси с интересите на социалните партньори, но това не може да бъде извинение за изграждане на подобни конструкции.

Причината за приемането на този нов вид допълнително възнаграждение беше основателното възражение и несъгласие на работодателите с установеното в Наредбата за допълнителните и други трудови възнаграждения допъл-

нително възнаграждение за прослужено време. А съгласно чл. 3, ал. 2 НДДТВ (отм.) това беше времето, което съгласно чл. 351—354 КТ се признаваше за трудов стаж на работника или служителя. За възникване на правото на този вид допълнително трудово възнаграждение нямаше значение каква трудова дейност е извършвал работникът или служителят. Съответно право на допълнително възнаграждение той придобиваше както когато е изпълнявал същата работа, така и когато е изпълнявал различни по своята същност трудови дейности. Освен това правото на допълнително възнаграждение възникваше и когато лицето не е било в трудово правоотношение, но съгласно чл. 354 това време се признава за трудов стаж. При липсата на разумно обяснение за основателността на получаване по този начин допълнително заплащане Министерският съвет прие ново основание за получаването на допълнително трудово възнаграждение — за придобит трудов стаж и професионален опит (чл. 12, ал. 1 наредбата)⁸. Първото впечатление от това ново основание е изискването за кумулативната наличност на два признака — наличие на трудов стаж и професионален опит. Въплътената в чл. 12, ал. 1 от наредбата идея е доста по-различна от тази, която се съдържа в отменената Наредба за допълнителните и други трудови възнаграждения, където единствено прослуженото време беше от значение. Сега правото на допълнителното трудово възнаграждение възниква не поради простото наличие на прослужено време, а и за придобития професионален опит, който е натрупан в течение на него. С други думи, повече ще получи този, чиито знания и умения по дадената професия или специалност са се повишили, а това значи по-висока професионална квалификация, поради което трудът му трябва да бъде по-високо заплатен. Основателността на това разрешение беше възприета единодушно от социалните партньори и то беше установено в наредбата, което дава разум на подобно допълнително възнаграждение. В процеса на практическата му реализация и изграждане на неговия правен режим бяха допуснати нови компромиси, които до голяма степен обезсмислиха първоначалния замисъл.

Съгласно чл. 12, ал. 2 от наредбата за придобит трудов стаж и професионален опит се зачита стажът, признат по реда на Кодекса на труда за времето, през което работникът или служителят е работил и продължава да работи в предприятието, в т.ч. на различни работни места и длъжности. Когато става въпрос за работа по придобитата професия или специалност, естествено, че трудовият стаж и професионалният опит променят качеството на работната сила и повишават квалификацията на работника или служителя, което следва да бъде отчетено при заплащането на труда. Но когато работникът или служителят работи на различни длъжности, всяка изискваща свой комплекс от знания и умения, няма основание за получаване на допълнително възнаграждение за трудов стаж и професионален опит за периода на изпълнение на предишните

трудова функция. Защото не е ясно за какво плаща работодателят това допълнително възнаграждение. Очевидно, че то не се дава на работника или служителя заради по-високата му професионална квалификация, изразяваща се в повишените му знания (най-вече практически) и нарасналите умения. Може би това е своеобразно отблагодаряване за лоялността на работника или служителя към работодателя, като продължава да му отдава своя труд, от който последният печели. Няма пречка, ако работодателят иска, да го установи и съгласно чл. 13, ал. 1, т. 4 НСОПЗ той може свободно да го направи. Но то не може да бъде отнесено към допълнителното възнаграждение за трудов стаж и професионален опит, какъвто работникът или служителят не притежава на новата работа. Затова и когато той постъпи при друг работодател, последният отчита и трудовия стаж на работника или служителя, придобит в друго предприятие на същата, сходна или със същия характер работа, длъжност или професия (чл. 12, ал. 4 от наредбата). И ако работата му е различна от тази, изпълнявана при предишния работодател, той няма да има право на допълнително възнаграждение за трудов стаж и професионален опит. Това следваше ясно да бъде разграничено в наредбата от гледна точка на различните основания за изплащане на допълнителните трудови възнаграждения. Вместо това нормативната уредба изненадващо допуска работодателят или страните по колективното договаряне да не се съобразят с това правило. А такава възможност им е предоставена, доколкото в чл. 12, ал. 5 от наредбата няма пречка в колективен трудов договор да се договори или във вътрешните правила за организация на работната заплата работодателят да определи, че придобитият в друго предприятие трудов стаж следва да се зачете изцяло за трудов стаж и професионален опит по смисъла на разглежданата наредба, ако той е придобит по трудово правоотношение или на държавна служба⁹. В такъв случай веднага се поставя въпросът — кой е принципът при установяване на правото на този вид допълнително възнаграждение?

Не по-малко смушаваща е липсата на отговор по редица въпроси, които това ново основание за изплащане на допълнително трудово възнаграждение повдига с оглед на неговата същина. Ако идеята за по-високото заплащане е отчитане на натрупания трудов стаж и професионален опит, който работникът или служителят има при изпълнение на своята трудова функция, как стои въпросът с периодите от време, през които той не работи, тъй като ползва различни видове отпуск — редовен платен годишен отпуск, отпуск поради временна неработоспособност, отпуск поради реализиране на осигурения социален риск „майчинство“ (бременност и раждане и отглеждане на малко дете), неплатен отпуск по чл. 160 КТ или платен или неплатен отпуск по чл. 161 КТ, или при сключване на договор за повишаване на професионалната квалификация или преквалификация по чл. 234 КТ¹⁰? Ще се отчете ли това време за по-

лучаване на допълнително възнаграждение за трудов стаж и професионален опит, или не следва да бъде зачитано? На тези въпроси наредбата не дава отговор, а те са твърде важни и съществени за работниците и служителите. На пръв поглед отговорът следва да е отрицателен. При положение, че не се трупва професионален опит, не следва да бъде плащано за по-високата квалификация на съответния работник или служител. Но дали винаги това е така? При сключване на договор за повишаване на професионалната квалификация работникът или служителят наистина не работи, но това не значи, че неговите знания и умения не нарастват. Същото се отнася и в случая на служебните и творческите отпуски, при които също може да има повишаване на знанията и уменията на дадения работник или служител. От друга страна, в онези случаи, когато работникът или служителят не работи и не трупва професионален опит, ползването на отпуска е едно негово право и упражняването му не следва да се свързва с неблагоприятни правни последици, каквато би било лишаването му от допълнително трудово възнаграждение. На тези въпроси наредбата не дава изричен отговор. Тогава как следва да се решат тези въпроси в практиката? Струва ми се, че решението *de lege lata* следва да се търси в общия принцип, от който се е ръководил Министерският съвет при изграждане на уредбата за допълнителните плащания — свобода на преценката. Вече беше посочена свободата на работодателя или страните по колективното трудово договаряне свободно да определят периодите на зачитане на времето за трудов стаж и професионален опит при друг работодател съгласно чл. 12, ал. 5 от наредбата. В тази насока е и разпоредбата на чл. 22, ал. 3, т. 4 НСОПЗ, където на работодателя също е предоставено правото да определи във вътрешните правила за работната заплата реда и начина за определяне и изменение на допълнителните трудови възнаграждения, включително и този на допълнителното трудово възнаграждение за трудов стаж и професионален опит. Тази широка възможност, от една страна, позволява по-голяма гъвкавост при определяне на този вид допълнително възнаграждение, но от друга страна, може да доведе до диспропорции при заплащането на един и същ по своето естество труд от различните работодатели, което едва ли е приемливо. Още повече, че съгласно чл. 15 от наредбата този вид допълнително възнаграждение се отнася към допълнителните възнаграждения с постоянен характер. Поради това *de lege ferenda* е необходимо значително прецизиране на уредбата на този вид допълнително трудово възнаграждение. Ако продължи да съществува, то следва да се отграничи от останалите видове допълнителни плащания като плащане за по-висока квалификация на работника или служителя. На такова плащане работникът или служителят следва да има право винаги, когато равнището на неговите знания и умения по дадената професия или специалност са нараснали. Показател за това следва да бъде **трудовият стаж по специалността**. Той

отразява промененото качество на работната сила, заради която работодателят заплаща по-високото възнаграждение в сравнение с това на друг работник или служител, чийто трудов стаж по специалността е по-малък. Това е и причината работодателите често да поставят такова изискване при обяви за търсене на работници и служители като изискване за заемане на дадена длъжност. Без значение е къде е придобит стажът — при същия или при друг или други работодатели. Важното е работникът или служителят да го има и чрез него да е повишил своята професионална квалификация. Ако това основание бъде установено като основание за получаване на разглеждания вид професионална квалификация, няма да е нужно да се определя с колективен трудов договор или с вътрешните правила за организация на работната заплата какво сходство е налице в характера на предишната и сегашната работа на работника или служителя, защото неговата професионална квалификация му позволява да изпълнява различни трудови функции и респективно — да заема различни длъжности. Сегашната уредба в чл. 12, ал. 5 от наредбата само затруднява излишно определянето на правоимащите лица, особено с изискването това сходство да бъде установено в браншови колективни трудови договори.

3. Един друг, немаловажен въпрос, който повдига правната уредба в разглежданата наредба, се отнася до използвания понятиен апарат. От наименованието на наредбата става ясно, че предметният обхват включва въпросите на структурата и организацията на **работната заплата**. Още в началото обаче (чл. 1) започва въвеждането на различни понятия все по отношение на заплащането на труда, наред с работната заплата — допълнителни трудови възнаграждения и трудови възнаграждения на работниците и служителите, основна заплата и начална основна заплата за съответната професия или длъжност (чл. 5, ал. 2), месечна основна заплата (чл. 16, ал. 1), възнаграждения над основната заплата според системите за заплащане на труда (чл. 16, ал. 2, т. 2), индивидуална работна заплата (чл. 22, ал. 4, т. 6) и др. Това възпроизвеждане на многобройните синоними, с които си служи КТ относно заплащането на труда на работниците и служителите, едва ли е оправдано¹¹.

Преди всичко, наредбата въвежда тези понятия, без да ги обяснява. Какво следва да се разбира под „начална основна заплата за длъжността“? Защо изобщо е въведена и какво отразява? Ако идеята е да се определи най-ниският размер на заплащане на труда за дадената трудова функция, това може и следва да бъде определено изрично. Тогава ще е ясно, че работодателят не може, дори при съгласие на работника, да се договаря за по-нисък от този размер.

Същото се отнася и за индивидуалната работна заплата. По какво се отличава тя от brutната работна заплата?¹² Епизодичното споменаване на този вид работна заплата в чл. 22, ал. 4, т. 6 НСОПЗ не може да даде отговор и съ-

ответно работодателят не може да бъде ориентиран как може да я определи. А тя може да бъде мощен лост за стимулиране на отделния работник или служител като измерител за неговия индивидуален принос в общия резултат от реализираната дейност в съответното предприятие. Индивидуалната работна заплата се отличава от брутната заплата за съответната длъжност по това, че тя не е механичен сбор от възнагражденията, определени в чл. 3 от наредбата, а се формира за всеки работник или служител въз основа на съчетанието на неговото възнаграждение, определено според разпоредбите на вътрешните правила за работната заплата, и степента на изпълнение на неговите трудови задължения, чрез уговорките, действащи спрямо него, в сключения колективен трудов договор или постигнати по пътя на индивидуалното трудово договаряне. Този вид възнаграждение е специфично и особено с това, че на практика ще се формира за отделните работници и служители различно възнаграждение дори и тогава, когато работят на еднакви или съпоставими длъжности. По такъв начин на всеки работник или служител ще бъде определена негова индивидуална работна заплата, за която говори чл. 22, ал. 4, т. 6 от наредбата, и посредством нея ще бъде определено различно възнаграждение, което отразява различния принос на всеки един работник или служител в крайния резултат от осъществяваната в предприятието дейност. Една ще бъде тя при виновно неизпълнение на възложените задължения, друга — за онези, които са работили в почивните и празничните дни, трета — за онези, които са допринесли съществено за постигнатите резултати чрез правилното планиране и отчитане на потребителското търсене, или за онези, които с умело ръководство и правилно прогнозиране съществено са допринесли за печалбите на предприятието. По този начин, макар и за един и същ работник, през различните периоди от време ще бъде определян и различен размер на неговото трудово възнаграждение, отчитащо различните фактори, участващи при формирането му.

*

* * *

Изложеното относно правната уредба на трудовото възнаграждение е илюстрация за недостатъчните прецизност и внимание, които законодателят влага при изграждането на този важен институт на трудовото право¹³. Неговото по-нататъшно развитие следва да бъде ориентирано към създаване на концептуален модел на определяне на трудовото възнаграждение в страната. От една страна, в него ясно следва да бъдат определени и изяснени елементите на заплащаното от работодателя трудово възнаграждение и, от друга страна, да се създаде съответен правен механизъм за формиране на такива размери, които да позволят на работниците и служителите да получат достойно заплащане, съответстващо на извършената работа. Така, от една страна, ще бъде изпълнена повелята в чл. 48, ал. 5 на конституционния законодател за

начина на заплащане на труда, и, от друга страна, полученото трудово възнаграждение ще изпълни функцията си на стимул за работа и справедлива оценка на усилията на работника или служителя.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. ПМС № 4 от 17.01.2007 г. за приемане на Наредба за структурата и организацията на работната заплата (обн., ДВ, бр. 9 от 2007 г., в сила от 1.07.2007 г., изм. и доп.) и ПМС № 147/2000 г. за определяне на минималния размер на допълнителното трудово възнаграждение за трудов стаж и професионален опит (обн., ДВ, бр. 56 от 2007 г.).

² Вж. Наредбата за договаряне на работната заплата, приета с ПМС № 29/1991 г., изм. и доп., Наредбата за допълнителни и други трудови възнаграждения, приета с ПМС № 133, 1991 г., Постановление № 168 от юли 2006 г. за заплатите в бюджетните организации и дейности (обн., ДВ, бр. 56 от 11 юли 2006 г., изм. и доп.), ПМС № 169 от 16 юли 2004 г. за определяне на възнагражденията на военнослужещите и гражданските лица по Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България и на държавните служители — офицери и сержанти и граждански лица, и на лицата, работещи по трудово правоотношение по Закона за Министерството на вътрешните работи (обн., ДВ, бр. 65 от 2004 г.), Наредба № 14 от 19.07.2005 г. за реда и начина за определяне на индивидуалните месечни работни заплати на персонала в средното образование (обн., ДВ, бр. 62 от 2005 г.).

³ За понятието „основна заплата“ вж. по-подробно **Мръчков, В.** — Във: **Мръчков, В., Е. Банова, С. Сербезова, С. Симеонова.** Трудови отношения 2008. С.: ИК „Труд и право“, 431—435; **Мръчков, В.** Трудово право. 5. прераб. и доп. изд. С.: Сиби, 2006, 370—371.

⁴ За тези критерии по подробно вж. **Мръчков, В.** — Във: Трудови отношения, с. 433. И все пак те са ориентирани и изразяват повече икономическата същност на труда и не се основават на белезите, с които се характеризира трудовата функция, които могат да бъдат правно определени.

⁵ Подобна идея не е чужда на нашето законодателство, както това беше направено с минималния осигурителен доход по икономически дейности, определяни ежегодно със Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване. За него вж. **Мръчков, В.** Осигурително право. 4. прераб. и доп. изд. С.: Сиби, 2006, 132—133; Сб. Социално осигуряване. Авторски колектив с ръководител Й. Христосков. С.: ИК „Труд и право“, 2005, 589—593.

⁶ За този акт на работодателя вж. **Мръчков, В.** Трудово право, с 96; **Мръчков, В.** — Във: Трудови отношения 2008, 447—451; **Гевренова, Н.** Нормотворческата власт на работодателя. — Във: Актуални проблеми на трудовото и осигурителното право. Т. I. С.: УИ „Св. Кл. Охридски“, 2004, с. 189.

⁷ За допълнителните трудови възнаграждения, установени в НРСОРЗ, вж. **Мръчков, В.** — Във: Трудови отношения 2008, 435—438, 442—447.

⁸ За съпоставката между тези две основания за получаване на допълнително трудово възнаграждение вж. **Мръчков, В.** Допълнително възнаграждение за придобит трудов стаж и професионален опит. — Труд и право, 2007, № 4, 33—34; **Мръчков, В.** — Във: Трудови отношения 2008, 442—444.

⁹ В този смисъл са и издадените указания № ПК 25 от 23.07.2007 г. на министъра на труда и социалната политика по прилагане на НРСОРЗ, издадени в изпълнение на § 4 от заключителните разпоредби на наредбата (Труд и право, 2007, № 8, с. 41).

¹⁰ За тези отпуски вж. **Средкова, Кр.** — Във: **Мръчков, В., Кр. Средкова, Ат. Василев.** Коментар на Кодекса на труда. 9. доп. и прераб. изд. С.: Сиби, 2007, 511—513; **Мръчков, В.** Трудово право, 333—350.

¹¹ За използваните в законодателството ни понятия за заплащането на труда като синоними вж. по-подробно **Мръчков, В.** Трудово право, с. 359; **Мръчков, В.** — Във: Трудови отношения, с. 427.

¹² За понятието „брутна работна заплата“ вж. **Мръчков В.** Трудови отношения 2008, 427—431; **Стайков, И.** За структурата на работната заплата и брутното трудово възнаграждение — някои въпроси относно новата наредба за структурата и организацията на работната заплата. — Съвременно право, 2007, № 1.

¹³ Критика на правната уредба вече е изразявана в правната литература. Вж. **Стайков, И.** Цит. съч., 28—29.

АВТЕНТИФИЦИРАНЕ И УДОСТОВЕРЯВАНЕ НА ВОЛЕИЗЯВЛЕНИЯТА ЗА УЧРЕДЯВАНЕ, ПРОМЕНЯНЕ ИЛИ ПРЕКРАТЯВАНЕ НА ПРАВА ВЪРХУ ИМОТ

Борислав Белазелков*

1. В гражданското право всеки може да направи едно изявление писмено, като го материализира с писмени знаци върху вещ. За да удостовери, че изявлението изхожда от него, авторът на изявлението полага подпис. Неподписаното изявление не може да бъде свързано с определен автор, тъй като съставителят на документа може да не изписва със знаци свое, а едно чуждо изявление. Подписът автентифицира изявлението, тъй като това е общоприетият начин авторът да манифестира съгласието си с написаното изявление. Когато авторът е грамотен — може да чете и пише, той автентифицира документа със саморъчен подпис, а когато е неграмотен — не може да чете и пише (това, че може само да се подписва, не го прави грамотен), той автентифицира документа вместо със саморъчен подпис с отпечатък от палеца на дясната ръка или друг пръст, което се удостоверява от двама свидетели или от нотариус. Когато документът се извършва във формата на нотариален акт, саморъчен подпис може да бъде положен и от неграмотен (не може да чете), ако той може да се подпише, тъй като нотариусът задължително прочита нотариалния акт. Правилата за подписване от неграмотен се прилагат и за автора, който, макар да е грамотен, не може да положи саморъчен подпис поради недъг или болест. Особени правила има и за глухия, немия и слепия автор на документ. Ако слепият автор може да се подпише, той полага саморъчен подпис, но съгласието му с изявлението в документа трябва да бъде удостоверено от двама свидетели или нотариус. Особените правила за глухия и немия автор на документ се отнасят само за нотариалното удостоверяване на подписа им и само ако са грамотни. При обикновената писмена форма за тях са приложими правилата за грамотния или неграмотния, а при нотариалното удостоверяване на подписа, ако глухият или немият автор е неграмотен, прилагат се правилата за неграмотния, като се ползва тълковник. Ако глухият или немият автор на

---

* Съдия във Върховния касационен съд.

документа е грамотен, при нотариалното удостоверяване на подписа глухият трябва да прочете документа на глас и да обяви съгласието си с документа, след което да го подпише; а немият или глухонемият, след като прочете документа, собственооръчно да напише, че е съгласен с неговото съдържание, и да го подпише.

Саморъчният подпис може да се състои в изписване с букви на цялото или част от името на автора, той може да включва и небуквена (нечетлива) част, но може да бъде и само нечетлив знак — без буквена част. Саморъчен подпис е писменият (четлив или нечетлив) знак, чрез който лицето се подписва. Новият Граждански процесуален кодекс съдържа правила за автентифицирането на волеизявленията за учредяване, променяне или прекратяване на права върху имот, когато тези волеизявления се удостоверяват нотариално¹. В чл. 589, ал. 2, изр. 2 ГПК е установено правилото авторът да изпише пълното си и име и да положи подписа си, а ако подписът вече е положен, да изпише пълното си име и да потвърди подписа². Това правило урежда автентифицирането не само на волеизявленията, чрез които се извършва сделката, но и на волеизявленията, с които се учредява представителна власт за извършването на такава сделка.

Поставя се въпросът: какви права има предвид законодателят, като казва „права върху имот“? Разумното тълкуване е, че когато законодателят говори за права върху вещ, има предвид вещни права. Ако някой очаква от законодателя да започне да говори за „вещни права върху вещ“, трябва да очаква също той да започне да говори и за „облигационни права върху вещ“.

Особеният начин на автентифициране на волеизявленията не е приложим за всякакви сделки на разпореждане с имот или за овластяване на представител за извършването на такива сделки. Например имот може да бъде отдаден под наем за повече от три години само от лице, което има разпоредителна власт, но от това не следва, че сключването на такъв договор е акт на разпореждане, най-малко с правото на собственост. С договора за наем наемодателят задължава единствено себе си да предостави на наемателя една вещ за временно ползване срещу определена цена. От договора за наем възникват права, но не върху вещта, а права да се изисква правен резултат от насрещната страна по договора. С такъв договор нито се учредяват, нито се променят, нито се прекратяват права върху вещта (вещни права). Същото важи и за договора за аренда и договора за наем на имот за повече от една година, които могат да бъдат вписани — те също не са актове на разпореждане с правото на собственост. Особеният начин за автентифициране на волеизявленията не е приложим и за случаите, в които подписът не е саморъчен.

Уреденият нов начин на автентифициране променя правилата за нотариалното удостоверяване на сделките, с които се учредяват, променят или прекра-

тяват права върху имот, и на овластяването на пълномощник за извършването на такива сделки. В тези случаи няма да е достатъчно страдащият от недъг, неграмотният или слепият да може да се подпише. Той трябва да може да изпише и пълното си име. Ако той не е в състояние да направи това, той няма да полага саморъчен подпис. Вместо това той ще полага отпечатък от палеца на дясната ръка или от друг пръст.

2. С изменянето на чл. 37 ЗЗД (обн., ДВ, бр. 59 от 2007 г.) се промени формата на упълномощаването за сключване на договори, за валидността на които законът изисква форма на нотариален акт³. Изменената форма на упълномощаването не се изисква за договорите, за валидността на които законът изисква писмена форма с нотариална заверка на подписите, тъй като чл. 37 ЗЗД установява общо правило и изключение от него. Общото правило е, че упълномощаването за сключване на договори, за които законът изисква особена форма, трябва да бъде дадено в същата форма, т.е. когато законът изисква нотариално удостоверяване на подписа, и овластяването трябва да е в тази форма. Не може законът да изисква изрично по-лека форма за валидността на договора, а за овластяването да е необходима по-тежка. Изключението от общото правило е, че овластяването може да бъде и в облекчена форма. Когато за валидността на договора законът изисква форма на нотариален акт (по-тежка), овластяването може да бъде и в друга — по-лека форма. Преди промяната на закона тази по-лека форма беше писмена с нотариално удостоверяване на подписа, а след промяната — писмена с нотариално удостоверяване на подписа и съдържанието, извършени едновременно.

Новата форма на упълномощаване не се изисква за сключването на договор за делба на имот, за продажба на наследство (което включва имоти), за апорт (който включва имот), за учредяване на фондация приживе (когато се предоставя имот) и др.; както и за сключването на други договори, с които временно се отстъпва ползването на имот, независимо от това дали те може да бъдат вписани (наем, аренда); така както новата форма не се изисква за всякакви други договори, които законът изисква да бъдат сключвани в писмена форма с нотариално удостоверяване на подписа (прехвърляне на моторни превозни средства, кораби и въздухоплавателни средства, прехвърляне на търговско или занаятчийско предприятие като съвкупност, прехвърляне на дялове от търговско дружество и др.). Разбира се, няма пречка, когато упълномощителят желае, упълномощаването за сключване на такива договори да бъде извършено в новата по-тежка форма, както няма пречка пълномощието за извършване на сделка, за валидността на която законът не изисква никаква форма или изисква обикновена писмена форма, да бъде с нотариално удостоверен подпис. Няма пречка също така страните да изберат да уредят каквито и да било свои отношения в тази форма, защото уговорената между страните фор-

ма (чл. 293, ал. 1 ТЗ) не променя с нищо, нито може да утежни установената от закона форма.

3. Съгласно чл. 590 ГПК (чл. 486 ГПК — отм.) нотариалното удостоверяване на подписа на частен документ се извършва с надпис върху документа, за което се прави бележка в регистъра, след което документът се връща на лицето, чийто подпис е удостоверен. При удостоверяването на съдържанието на документ молителят представя препис; за удостоверяването на съдържанието върху оригинала се поставя надпис, за което се прави бележка в регистъра; преписът — надлежно заверен, се подрежда в специална книга, а оригиналът се връща на лицето, което го е представило. На практика, когато се удостоверява съдържанието на документ, който се извършва пред нотариуса, документът се съставя и подписва в два еднакви екземпляра, единият от които се оформя като препис и се подрежда в специалната книга, а другият след поставянето на надписа и отбелязването в регистъра се предава на автора на документа. Законодателят може да уреди изрично този прилаган на практика начин на удостоверяване на съдържанието.

Уредената в изменения чл. 37 ЗЗД форма е съчетание на тези две удостоверявания с изискването те да бъдат осъществени едновременно, т.е. не първо да бъде извършено едното — удостоверяването на подписа (за което е необходимо личното явяване на упълномощителя пред нотариуса), и след това второто — удостоверяването на съдържанието (за което не е необходимо присъствието на автора на документа). Разбира се, законът не изисква действията, изграждащи динамичния фактически състав на двете отделни удостоверявания, да се извършват успоредно. Отделните действия, които изграждат фактическия състав на новото нотариално удостоверяване — от съставянето (представянето) на двата еднакви екземпляра, полагането на подписите (съответно потвърждаването им) пред нотариуса, изписването на пълното име⁴, поставянето на съответните надписи, отбелязването в регистъра, подреждането на единия екземпляр в специалната книга, до предаването на другия екземпляр на лицето, чийто подпис е удостоверен, се извършват последователно във времето, като градивни елементи на един общ динамичен фактически състав (това нотариално удостоверяване е единно и трябва да бъде извършено наведнъж), чиято правна последица е надлежното учредяване на представителна власт за извършване във формата на нотариален акт на сделка за учредяване, променяне или прекратяване на права върху имот.

Тази форма на удостоверяване и този начин на автентификация на изявлението се изискват от закона единствено за учредяването на представителна власт за извършване във формата на нотариален акт на сделка за учредяване, променяне или прекратяване на права върху имот. Така учредената представителна власт има материалноправен характер. За учредяването на процесуална

представителна власт, дори когато исканата защита или съдействие се отнасят за права върху имот, не е необходима нито особена писмена форма, нито особен начин на автентификация на изявлението. Обикновената писмена форма на пълномощното за процесуално представителство, уредена в чл. 33 ГПК, не е променена (срв. чл. 21 ГПК — отм.). В обикновена писмена форма (и без изискване за изписване на пълното име) трябва да бъде извършено упълномощаването както на адвокат, който да предяви или отговаря по ревандикационен или по друг иск, който има предмет права върху имот, така и на друг пълномощник, който да поиска от нотариуса или съдията по вписванията съдействие на правата на упълномощителя.

4. Новият закон, който урежда представителната власт, има различно действие във времето в зависимост от това каква представителна власт урежда. Когато представителната власт е процесуална, по общо правило новият закон ще промени заварените правоотношения. Например, ако законодателят изключи възможността учреждения, предприятия, юридически лица и еднолични търговци да бъдат представлявани от други служители с юридическо образование (чл. 32, т. 3 ГПК), по висящите производства представителната власт на тези служители ще се погаси и те няма да продължат да представляват доверителите си. Тяхната процесуална представителна власт е надлежно учредена при действието на стария процесуален закон, но ще се погаси, ако е изключена от новия процесуален закон. Когато представителната власт е материалноправна, по общо правило новият закон не променя заварените правоотношения. Надлежно учредената материалноправна представителна власт не може да бъде погасена, освен ако новият закон има обратно действие. Когато надлежно учредената представителна власт не е погасена, тя продължава да съществува и може да бъде упражнена до прекратяването ѝ.

От 1.03.2008 г. упълномощаването за изповядане на нотариален акт се урежда от две нови разпоредби: чл. 589, ал. 2, изр. 2 ГПК, който урежда начина на автентифициране на волеизявлението, и чл. 37 ЗЗД, който урежда нотариалното му удостоверяване. За да бъде разбрано действието на тези две правни норми във времето, следва да се има предвид, че овластителната сделка е материалноправна, независимо от това дали с нея се учредява материалноправна, или процесуалноправна представителна власт. В гражданското право валидно възникналите субективни права съществуват и се зачитат, докато не бъдат прекратени. Затова, когато урежда заварени правоотношения, новият материалноправен закон може да ги прекрати само ако изрично установи такова правило. Липсва ли изрично правило, заварените субективни права продължават да съществуват и могат да бъдат упражнявани при действието на новия закон. Да се приеме, че едно субективно право продължава да съществува, но вече не може да бъде упражнено, означава то да бъде отречено. Субективни-

те права съществуват, за да може титулярът им да ги упражни добросъвестно, когато пожелае.

Не бива да се смесва материалноправната представителна власт, която пълномощникът притежава в отношенията с другата страна по изповяданата във форма на нотариалния акт сделка, с процесуалноправната представителна власт, която пълномощникът притежава в отношенията с нотариуса. Отношенията между страните по сделката са материалноправни, отношенията между участника в нотариалното производство и нотариуса са процесуалноправни. Само в тези отношения страната по сделката има процесуалното качество „участник в нотариалното производство“ и процесуални са само тези нейни действия, чийто адресат е нотариусът. Между страните по сделката няма процесуално правоотношение и те не извършват процесуални действия една спрямо друга. Процесуални действия извършват страните, когато техен адресат е нотариусът. Процесуални действия извършва и нотариусът; техен адресат са страните.

Ако молбата за съдействие не е подписана от страната по сделката, тя може да бъде подписана по пълномощие. Пълномощникът, който в това си качество подписва молбата за съдействие, упражнява процесуална представителна власт, но както беше посочено по-горе, правилата, уреждащи учредяването на процесуалната представителна власт (чл. 33 ГПК) не са променени. В тези правоотношения титуляр на процесуалните права е страната — тя ги упражнява (лично или чрез представител), като извършва волеизявления, а адресат на тези волеизявления е нотариусът, който е длъжен да разгледа и разреши подадената молба за съдействие (чл. 2 ГПК).

Представителната власт, която е надлежно учредена при действието на закона преди 1.03.2008 г., може да бъде упражнена след това. При сключването на сделка във формата на нотариален акт пълномощникът е овластен, като овластителното волеизявление е автентифицирано със саморъчен подпис, който е нотариално удостоверен; но в нотариалния акт той ще автентифицира своето волеизявление, като положи саморъчен подпис и изпише пълното си име. По същия начин пълномощникът ще постъпи и ако след 1.03.2008 г. той преупълномощи някого да извърши сделката във формата на нотариален акт от името на упълномощителя. Своето волеизявление той ще автентифицира, като положи саморъчен подпис и изпише пълното си име, а пълномощното ще бъде с нотариално удостоверяване на подписа и съдържанието, извършени едновременно.

5. Във връзка с променения начин на автентифициране и удостоверяване на волеизявленията за учредяване, променяне или прекратяване на права върху имот се поставя и въпросът за действието на българския закон в пространството. Сделките, с които се учредяват, променят или прекратяват права върху

имот, за да са валидни, трябва да бъдат удостоверени от български⁵ нотариус. Овластяването на представител, чрез който да бъдат сключени такива сделки обаче, може да стане и в чужбина. За да бъде разбрано действието в пространството на чл. 589, ал. 2, изр. 2 ГПК, който урежда начина на автентифициране на волеизявлението, и на чл. 37 ЗЗД, който урежда нотариалното удостоверяване на волеизявлението, следва да се има предвид, че и двете нови изисквания на закона се отнасят до формата на акта.

Съгласно чл. 61 КМЧП формата на правните сделки се урежда от правото, което е приложимо към сделката. Достатъчно е обаче да бъдат спазени условията за форма, определени от правото на държавата по местоизвършването на сделката (*locus regit formam actus*). Овластителната сделка за учредяване, променяне или прекратяване на права върху имот в България може да бъде извършена в чужбина според изискванията за форма на българския закон. Формата обаче ще бъде спазена и ако са съобразени само изискванията за такова овластяване в държавата, в която е извършена овластителната сделка.

Когато пълномощието за сключване на сделка, с която се учредяват, променят или прекратяват права върху имот, е дадено в чужбина след 1.03.2008 г., не е необходимо волеизявлението да бъде автентифицирано със саморъчен подпис и изписване на пълното име (според изискванията на чл. 589, ал. 2, изр. 2 ГПК), ако това не е обичайният начин за автентифициране на писмените изявления в тази държава. А когато българският закон изисква форма на нотариален акт за сделката, не е необходимо пълномощието да бъде с нотариално удостоверени подпис и съдържание, извършени едновременно (според изискванията на чл. 37 ЗЗД), ако е спазена изискваната в тази държава форма за овластяване с такива правомощия.

Следва да се има предвид също, че макар и да е извършено в чужбина, удостоверяването на пълномощието от български консул трябва да е подчинено на изискванията на българския закон, т.е. автентифицирането на волеизявлението във всички случаи трябва да е със саморъчен подпис и изписване на пълното име (според изискванията на чл. 589, ал. 2, изр. 2 ГПК), а когато българският закон изисква форма на нотариален акт за сделката, пълномощието да е с нотариално удостоверени подпис и съдържание, извършени едновременно (според изискванията на чл. 37 ЗЗД). Практически невъзможно се оказва само капитанът на кораб, плаващ под български флаг, да удостовери пълномощие за сделка, за валидността на която българският закон изисква форма на нотариален акт, тъй като капитанът може да удостовери подписа, но не и съдържанието.

6. По различен начин се поставя въпросът за формата на предварителния договор за учредяване, променяне или прекратяване на права върху имот.

Изискваната от чл. 19, ал. 1 ЗЗД форма не е променена, тъй като новото правило за автентификация на волеизявленията важи само при нотариалното им удостоверяване. Това правило за автентификация не се отнася за обикновената писмена форма, в която трябва да бъде сключен предварителният договор. Ако той е сключен след 1.03.2008 г. в България с нотариално удостоверяване на подписите или в чужбина пред български консул, който е удостоверил подписите, без да бъдат спазени изискванията на чл. чл. 589, ал. 2, изр. 2 ГПК, нотариалното удостоверяване ще бъде нищожно на основание чл. 576 ГПК, но самият предварителен договор ще е валиден.

БЕЛЕЖКИ

¹ Когато такива волеизявления не се удостоверяват нотариално (например в едно съдебно или извънсъдебно признание), те могат да бъдат автентифицирани по обичайния начин.

² Когато авторът се подписва, като изписва пълното си име, това е неговият подпис. Ако този подпис е положен пред нотариуса, не е необходимо авторът да полага непременно и някакъв съкратен вариант на подписа си. Ако този подпис обаче не е положен пред нотариуса, той трябва да бъде потвърден и да бъде положен отново пред нотариуса.

³ В действащото законодателство формата на нотариален акт се изисква само за някои сделки с недвижими имоти и за публично завещание. Завещанието не може да се извърши чрез пълномощник, затова на практика винаги при упълномощаване за извършването на сделка, за действителността на която законът изисква формата на нотариален акт, овластителното волеизявление трябва да бъде автентифицирано по указания в чл. 589, ал. 2, изр. 2 ГПК начин. Ако законодателят въведе изискване за форма на нотариален акт при други сделки, които нямат за предмет права върху имот, и тези сделки могат да бъдат извършени чрез пълномощник, при тях овластителното волеизявление ще може да бъде автентифицирано по обикновения начин — само чрез полагане на саморъчен подпис (без изписване на пълното име).

⁴ Вж. бел. 3.

⁵ Това изискване не е установено изрично по отношение на сделките с нотариално удостоверени подписи, но се приема като безспорно в доктрината и практиката. Не е немислимо сделка да бъде извършена с нотариално удостоверяване на подписите от нотариус в чужбина. За да бъде прието такова разрешение обаче, трябва да бъде установено правило, че в нотариалните книги (съответно в имотния регистър) могат да бъдат вписвани само актове на български език. В Германия например в вписване в grundbuch подлежат нотариални актове за прехвърляне на имоти на германска територия, които са изповядани от нотариус в германоезичните кантони на Швейцария.

МЛАДИ АВТОРИ

ТРАНСНАЦИОНАЛНАТА И НАЦИОНАЛНАТА ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНА ДЕЙНОСТ – ВЪЗГЛЕДИ И РАЗГРАНИЧИТЕЛНИ КРИТЕРИИ

Ива Пушкарлова

Понятието за организираната престъпна дейност става популярно едва през последните две десетилетия на XX век, когато започва да се отделя от общото понятие за групова престъпна дейност.

В рамките на този процес, като една от големите теми в световната научна наказателноправна литература, устойчиво присъства тази за **разграничението на „националната“ (известна още като „класическа“) и „транснационалната“ организирана престъпна дейност.** Съществува спор дали става въпрос за два самостоятелни вида престъпна дейност, и ако това е така, кой класификационен критерий изразява значимите различия между тях.

I. Малцина са изследователите, според които съществена разлика между транснационалната и националната организирана престъпна дейност липсва. Техните съображения не съставляват цялостна концепция, а представляват изолирани възражения срещу отделни характеристики на организираната престъпна дейност, сочени от други автори като критерии за разграничението ѝ на национална и транснационална. В същото време тези изследователи не предлагат нито алтернативни класификационни критерии, нито по-

---

* Асистент по наказателно право в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

ложителни аргументи в подкрепа на разбирането си за принципна идентичност на двете явления¹.

II. Привържениците на тезата, че се касае за два вида организирана престъпна дейност, сочат нейния географски обсег като водещ класификационен критерий. Въпреки че изрични консенсусни определения за транснационална и национална организирана престъпна дейност няма, авторите явно се обединяват около едно изходно положение. То гласи, че транснационална е организирана престъпна дейност на участници в престъпно сдружение, установено в една държава, които извършват престъпна дейност в повече от една държава. Следователно национална е организирана престъпна дейност, извършвана в границите на една държава от участници в престъпно сдружение, установено в тази държава².

Географският критерий почти доминира в научните трудове от държавите на англо-американското право през последното десетилетие. Въпреки това липсва съгласие относно същността му и факторите, които го определят.

III. Във връзка с изясняване на неговото съдържание в западната литература все още е разпространена тенденцията транснационалната организирана престъпна дейност да се характеризира етнически като руска, италианска, ирландска, американска, румънска, японска, албанска и югоизточноазиатска³. Основанието за това са произходът на мнозинството от участниците или на ръководителите на сдружението, неговото местоучредяване, местоизвършването на основната му дейност или на първоначалната му дейност, характерен начин на изпълнение на посегателствата. В много научни разработки тези критерии не само не се определят изрично, но се и смесват. В други етническото характеризирание на транснационалната организирана престъпна дейност изобщо не се обосновава чрез позоваване на критерий⁴.

Условността на делението по етнически признак, което вече има почти само историческо значение, е явна и то следва да се изостави напълно. Общността на езика, културата, ценностите и пр. съдържат потенциал понякога (но не винаги) да увеличат степента на доверие, сплотеност и конкурентоспособност на сдружението.

Въпреки това етническата или националната характеристика не може да служи за надежден класификационен критерий. Самият факт, че националността се използва като определяща характеристика на транснационално явление, вече е парадоксален. Той указва на неяснота в разграничителния признак между националната и транснационалната организирана престъпна дейност. Националността има повече значение на белег за произход, а не на демографски профил. Тя в никакъв случай не може да се разглежда като белег за съществено различие между двете явления.

IV. Различните интерпретации на географския критерий силно зависят от принципния изходен възглед на съответния автор за организираната престъпна дейност. Тя бива алтернативно разглеждана като дейност на престъпни сдружения (организационен възглед) или като дейност с определено съдържание (материален възглед)⁵.

Първият възглед, най-разпространен през 60-те години на XX век, набляга на организационната форма, в която се осъществяват престъпленията, като основна особеност на явлението. Според него видът на посегателствата не е от значение, защото престъпно сдружение може да се образува за изпълнението на всяка категория престъпления и следователно наличието на сдружение с определени характеристики има самостоятелно значение. Едно деяние става елемент от организирана престъпна дейност поради обстоятелството, че е предназначение на престъпно сдружение или е изпълнено по поръчение, или в изпълнение на решение на такова сдружение за постигане на неговите цели.

Материалният възглед, известен още като икономически, се формира между края на 70-те и средата на 80-те години. Той започва развитието си още през 20-те и 30-те години на XX век с възникването на Коза Ностра в САЩ, но става общоприет едва през последните две десетилетия на века. Възгледът преобладава в последните изменения на съвременните законодателства и в последните научни трудове в Западна Европа и САЩ в материята на престъпните сдружения⁶.

Той разглежда организираната престъпна дейност като вид незаконна стопанска дейност. Авторите, които го поддържат, отдават решаващо значение на користната цел като признак, определящ нейната субективна страна. Според тях престъпните сдружения са незаконно образувани или заети с незаконна дейност стопански предприятия, които се занимават със сключване и изпълнение на сделки, които гражданското право разглежда като недействителни поради противоречието им с императивни нормативни разпоредби. Предприятията са снабдени със съответната организационна структура, предназначена да обезпечават изпълнението на сделките, включително със средствата на насилието. Те са постоянно действащи и участниците им полагат съзнателни усилия за контрол върху пазарни сфери.

Тенденцията на единия от двата възгледа да се отдава предимство определя и цялостния изследователски подход както при изграждане на понятията, така и при изясняването на съдържанието на географския обхват на дейността като критерий за разграничение между националната и транснационалната организирана престъпна дейност.

V. Изследователите, повлияни от материалния възглед, обръщат основно внимание на местоизвършването на престъпления по поръ-

чение или в изпълнение на колективно решение на престъпното сдружение⁷.

При формулиране на географския обхват на дейността някои от тях ползват понятийния апарат на икономическата теория. Те се опитват да определят транснационалната организирана престъпна дейност като явление, свързано с интернационализацията на свободния пазар след края на Студената война. Според тях транснационалната организирана престъпна дейност е „световна търговска и финансова мрежа за производство и разпространение на забранени стоки и услуги“⁸, „локализирана на международния пазар на търсене и предлагане в качеството ѝ на престъпен търговец“⁹.

Според тях **географският обseg на престъпната дейност се определя от характера на предмета на дейност на престъпните сдружения.** Това са онези видове посегателства, за чието задружно извършване е създадено сдружението. Някои от тях, поради естеството си, се осъществяват предимно или обичайно върху територията на повече от една държава и следователно са транснационални. Типично това са изпирането на пари, контрабандата и трафикът на хора и наркотици, но също и корумпирането на банковата и финансовата система, данъчните и митническите престъпления, престъпленията против интелектуалната собственост, компютърните престъпления и военните престъпления.

Анализът на авторите спира до формулирането на тезата, че когато едно престъпно сдружение е създадено с цел осъществяването на някое от изброените видове посегателства, то *най-вероятно* участниците му извършват транснационална организирана престъпна дейност. По аргумент на противното следва, че национална е организираната престъпна дейност, която типично не включва изброените видове посегателства.

И двата извода са твърде неясни, а извеждането на обуславяща зависимост между географския обseg на дейността и нейния предмет — твърде неубедително. То придава на целия критерий относителен характер, тъй като го основава на разбиране за типичност и обичайност на съдържанието на транснационалната престъпна дейност. С това той става негоден самостоятелно да обоснове категорично разграничение между нея и националната организирана престъпна дейност.

VI. Тези възражения дават основание на другата група автори, привърженици на организационния възглед, да оспорят убедителността на предмета на дейност като съдържание на географския критерий¹⁰.

Особено категоричен е Брум, според когото на основата на предмета на дейност не може да се извлече никаква значима разлика между националната и транснационалната организирана престъпна дейност. Той се обосновава с анализ именно на престъплението „трафик“¹¹. Изпълнителното деяние според

него и в двата случая се изразява във физическото преместване на предмета на престъплението от едно място на друго. С падането на международни граници в Европа намаляват и формалните разлики, каквато е преместването на предмета от една държава в друга с пресичане на държавна граница. По-нататък авторът изтъква, че механизмът за транснационално извършване на данъчни измами, изпиране на пари, търговия с незаконно внесени или забранени стоки и услуги и другите посегателства от „типичния“ предмет на дейност на транснационалните престъпни сдружения не се различава съществено от механизма за извършване на същите престъпления от национални престъпни групи и организации в границите на една държава. Тъй като Брум не предлага алтернативен критерий за разграничението между транснационалната и националната организирана престъпна дейност, той достига до извода, че то е изкуствено, защото съществените различия между двете явления са в процес на заличаване.

По-умерена е позицията на Шели¹². Като възприема частично съображенията на Брум, авторката приема, че разликата между националната и транснационалната организирана престъпна дейност е заличена единствено в областта на компютърните престъпления и донякъде в областта на свързаните с тях финансови престъпления, разпространение на порнографски материали и др. В останалите сфери разлика действително съществува и зависи именно от географския обхват на престъпната дейност. Според нея обаче той се определя **не толкова от предмета на дейността, а от такива фактори като размера и степента на организираност на сдружението, неговата структура и механизми на функциониране, сътрудничеството му с други сдружения, отношенията му с политическия режим на съответната държава, международния членски състав, географското разположение на ръководните и изпълнителните звена.** Тези белези влияят на приспособимостта му към съответен пазар (особено пазара на недвижими имоти и петролни продукти), възможността престъпната дейност да остане незабелязана или политически защитена и пр.

Очевидно изхождайки от организационния възглед при определяне на организираната престъпна дейност, Шели достига до извода, че транснационалният или националният характер на явлението **зависи от организационните характеристики на сдружението.**

VII. От анализа на чуждестранната доктрина е ясно, че както предметът на дейност, така и организационните характеристики на сдружението са фактори с влияние върху географския обхват на организираната престъпна дейност и следователно — върху делението ѝ на национална и транснационална.

При все това относително предимство следва да се отдаде на втория фактор. Възможността организираната престъпна дейност на група лица да се

разпростре върху територията на повече от една държава действително зависи пряко и в по-голяма степен от организационните възможности на сдружението, в което те участват. Зависимостта от избрания предмет на дейност е по-косвена. Никъде в литературата не се сочи пример за престъпление, което по хипотеза се осъществява само от участници в престъпно сдружение и винаги върху територията на повече от една държава. Такъв пример липсва и в законодателствата. Нещо повече. Престъпните сдружения се насочват към такава по вид и обхват дейност, за каквато разполагат с организационен ресурс.

Оттук следва, че организационният фактор в много случаи определя и самия предмет на дейност на сдружението. Следователно неговото влияние върху географския обхват на дейността е водещо при разграничението на националната от транснационалната организирана престъпна дейност.

VIII. В този ред на мисли трябва да бъде подкрепено становището, че **организационният и материалният подход към организираната престъпна дейност са съвместими**¹³. Те трябва да се разглеждат като отразяващи различни страни на явлението и в този смисъл не трябва да бъдат интерпретирани като самостоятелни и цялостни обяснения на неговата същност сами по себе си. Тяхното съчетаване дава по-подробна и по-ясна представа, която позволява по-плътното доближаване до действителността на теоретичния модел и основания на него законов режим.

IX. Тази е позицията и на българския законодател.

1. Действащият НК не си служи с понятията за национална и транснационална организирана престъпна дейност. Като цяло той уеднаквява режимите за участие, ръководене и образуване на престъпни сдружения с дейност в страната и с дейност в чужбина. Повечето състави на престъпления, извършвани по поръчение и в изпълнение на решение на престъпни сдружения по НК, също не предвиждат диференцирана отговорност според географския обхват на дейността на участниците. Тези различия се вземат под внимание при индивидуализацията на наказателната отговорност. Местоизвършването на дейността не влияе и на определянето на вида на сдружението.

Това положение е изрично формално установено в закона само по отношение на организираните престъпни групи (чл. 93, т. 20, чл. 321, ал. 6 НК). От една страна, то е заварено от нормата на чл. 321, която до 2002 г. криминализира обикновена престъпна група с предмет на дейност всякакви престъпления, извършени в страната или извън нея. От друга страна, понятието за организирана престъпна група по чл. 93, т. 20 НК е заимствано от Конвенцията на ООН за транснационалната организирана престъпност, подписана в Палермо през 2000 г. Международният договор отнема евентуалното правно значение на географския критерий при определянето на този вид престъпни сдружения.

Целта е явлението да се обхване в по-голяма пълнота от действащия наказателноправен режим.

2. При все това българският законодател не споделя възгледа за пълна идентичност между националната и транснационалната организирана престъпна дейност. Той приема, че между тях съществуват разлики, които в отделни хипотези налагат диференциран законов режим. Той се изразява в по-тежката наказуемост на състави, които са уредени като квалифицирани при натрупване на две групи квалифициращи обстоятелства.

Едната група определя посегателствата като **случаи на транснационална престъпна дейност**. Те са такива, защото част от изпълнителното деяние се осъществява извън границите на страната или там настъпва престъпният резултат, ако престъплението е резултатно, или извършителят действа със специалната цел предметът на престъплението (човек или вещь) да бъде пренесен или преведен през границите на страната. Пример за квалифициращ признак от тази група е указанието в състава на транснационалния (международния) трафик по чл. 159б НК, че изпълнителното деяние „превежда“ се извършва „през границата на страната“.

Другата група квалифициращи обстоятелства дефинира посегателствата като **случаи на класическа организирана престъпна дейност**. Тя включва квалифициращия признак „извършено по поръчение или в изпълнение на решение“ на престъпно сдружение.

Състави, които съдържат само от втората група квалифициращи признаци, криминализират хипотези на национална организирана престъпна дейност.

Тези, които включват квалифициращи обстоятелства и от двете групи, са състави на транснационална организирана престъпна дейност. По действащия НК такива са отвлечането с цел отвлеченият да бъде изведен извън границите на страната, отвлечането с цел пострадалият да бъде предоставен за развратни действия извън границите на страната, отвлечането, при което жертвата е предоставена за развратни действия извън границите на страната, международният трафик на хора, квалифицираната контрабанда, каналджийството и опитът отнето моторно превозно средство да бъде изнесено през границите на страната, когато тези престъпления са извършени по поръчение или в изпълнение на решение на престъпно сдружение¹⁴.

НК свързва хипотезите на транснационална организирана престъпна дейност със сдружения от вида на обикновената престъпна група, престъпната организация и престъпните група и организация по чл. 321а, но най-често с организираната престъпна група. Това положение съответства на обективната действителност, в която престъпните сдружения с достатъчен организационен потенциал за дейност зад граница обикновено са високоструктурирани и трайни обединения от вида на организираните престъпни групи.

При формулирането на съставите на транснационална организирана престъпност законодателят се е ръководил както от естеството на дейността, така и от вида на престъпното сдружение.

В резултат на това в действащия наказателен закон биват отразени както материалният, така и организационният възглед за организираната престъпна дейност.

По този начин на практика бива доказана тяхната съвместимост.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. **Broome, J.** Transnational Crime in the Twenty-First Century. Paper presented at the Transnational Crime Conference convened by the Australian Institute of Criminology in association with the Australian Federal Police and Australian Customs Service and held in Canberra, 9—10 March 2000, p. 3.

² Вж. напр. **Myers, S. L.** Fighting International Crime. The New York Times, December 8, 1996; **Myers, W. H.** The Emerging Threat of Transnational Organized Crime from the East. — Crime, Law and Social Change, 1996, vol. 24; **Nicaso, A., L. Lamothe.** Global Mafia: The New World Order of Organized Crime. Collingdale: DIANE Publishing Company, 2000; **Paoli, L.** Drug Trafficking in Russia: A Form of Organized Crime? — Journal of Drug Issues, 2001, vol. 31, No. 4, 1007—1038; **Porteous, S. D.** The Threat from Transnational Crime: An Intelligence Perspective. Commentary, 1996, No. 70; **Broome, J.** Transnational Crime in the Twenty-First Century. Paper presented at the Transnational Crime Conference convened by the Australian Institute of Criminology in association with the Australian Federal Police and Australian Customs Service and held in Canberra, 9—10 March 2000, p. 4; **Shelley, L. I., J. T. Picarelli.** Methods not Motives: Implications of the Convergence and International Organised Crime and Terrorism. — Police Practice and Research, 2002, vol. 3, No. 4.; **Shelley, L. I.** Identifying, Counting and Categorizing Transnational Organised Crime. — Transnational Organised Crime, Spring 1999, vol. 5, No. 1, 1—18; **Stephens, M.** Global Organised Crime, January 6, 1996; **Fazey, C.** Estimating the World Illicit Drug Situation: Reality and the Seven Deadly Political Sins. — Drugs: Education, Prevention and Policy, 2002, vol. 9, No. 1, 95—103; **Cressey, D. K.** Theft of the Nation: The Structure and Operations of Organized Crime in America. New York: Harper & Row, 1969.

³ Вж. напр. **Halstead, B.** The Use of Models in the Analysis of Organized Crime and Development of Policy. — Transnational Organized Crime, 1998, vol. 4, No. 1, 1—24.

⁴ Вж. напр. **Cohen, A.** Reexamining Russia: Crime Without Punishment. — Journal of Democracy, April, 1995, 34—45; **Cooperman, A., T. Zimmermann.** The Russian Connection. U. S. News and World Report, October 23, 1995, 44—51; **Chin, Ko-Lin.** Heijin: Organized Crime, Business, and Politics in Taiwan. East Gate Book. Armonk, New York: M. E. Sharpe Incorporated, 2003; **Cressey, D. K.** Theft of the Nation: The Structure and Operations of Organized Crime in America. New York: Harper & Row, 1969; **Farah, D.** Russian Crime Finds Haven in Caribbean. Washington Post, October 7, 1997; **Jones, M.** Nigerian Crime Networks in the United States. — International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, Spring 1993, vol. 37/1, 59—73; **Keith, R.** New Crime in China: Public Order and Human Rights. London: Routledge, 2005; **Morrison, S.** The Dynamics of Illicit Drugs Production: Future Sources and Threats. — Crime, Law and Social Change, 1997, vol. 27, 121—38; **Shelley, L. I.** Op. cit.

⁵ За анализ на организираната престъпна дейност като дейност на престъпни организации вж. **Lemieux, V.** Op. cit., а за анализа ѝ като система от личностни връзки вж. **McIllwan, J. S.** Organized Crime. A Social Network Approach. — Crime, Law and Social Change, 1999, vol. 32, 301—323.

⁶ Вж. напр. **Gambetta, D.** *The Sicilian Mafia: The Business of Private Protection*. Harvard: Harvard University Press, 1993; **Gambetta, D., P. Reuter.** *Conspiracy Among the Many: the Mafia in Legitimate Industries*. — In: **Fiorentini, G. and S. Peltzman** (Eds.) *The Economics of Organised Crime*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995; **Anderson, A.** *The Red Mafia: A Legacy of Communism, ed. Economic Transition*. — In: *Eastern Europe and Russia: Realities of Reform*. Stanford, Calif: The Hoover Institution Press, 1995, <http://andrsn.stanford.edu/Other/redmaf.html>; **Bandiera, O.** *Land Reform, the Market for Protection and the Origins of the Sicilian Mafia: Theory and Evidence*. London: London School of Economics and CEPR, April 8, 2002; **Jennings, W. P.** *The Economics of Organized Crime*. — *Eastern Economic Journal*, July-September 1984, 10, No. 3, 315—321, **Arlacchi, P.** *Mafia Business: The Mafia Ethic and the Spirit of Capitalism*. London: Verso, 1986.

⁷ Относно предимството на характера на дейността вж. **Evans, J.** *Criminal Networks, Criminal Enterprises*, 2006 (<http://www.icclr.law.ubc.ca/Publications/Reports>). Относно предимството на организационната форма на дейността вж. **Morrison, S.** *Approaching Organised Crime: Where Are We Now and Where Are We Going To?* — *Australian Institute of Criminology*, July 2002.

⁸ Вж. **Myers, S. L.** *Fighting International Crime*. *The New York Times*, December 8, 1996, p. 231.

⁹ Вж. **Myers, S. L.** *Op. cit.*

¹⁰ Вж. **Van Duynes, P. C.** *The Phantom and Threat of Organized Crime*. — *Crime, Law and Social Change*, vol. 24, 1996, p. 342.

¹¹ Вж. **Broome, J.** *Op. cit.*, Canberra, 9—10 March 2000, p. 3

¹² Вж. **Shelley, L. I., J. T. Picarelli.** *Op. cit.*; **Shelley, L. I.** *Op. cit.*

¹³ Вж. **Lemieux, V.** *Criminal Networks*, 2003 (www.rcmp-grc.gc.ca/ccaps/research_eval_e.htm).

¹⁴ Вж. разпоредбите на чл. 142, ал. 2, т. 7—8; чл. 156, ал. 3, т. 1, вр. с ал. 2, т. 3; чл. 156, ал. 3, т. 1—2; чл. 159в, вр. с чл. 159б; чл. 242, ал. 1, б. „ж“, чл. 280, ал. 2, т. 5, чл. 346, ал. 6 НК.

СЛУЖЕБНОТО НАЧАЛО В АДМИНИСТРАТИВНИЯ ПРОЦЕС

Светла Янкулова*

1. През първата половина на 2006 г. в „Държавен вестник“ бе обнародван Административнопроцесуалният кодекс (АПК)¹. Част от неговите разпоредби (дял първи, втори, четвърти, който понастоящем е отменен, и пети) влязоха в сила три дни след обнародването, а друга част — дял трети относно съдебните производства, влезе в сила на 1 март 2007 г. На тази дата започнаха да функционират и административните съдилища. Приемането на АПК безспорно е част от реформата в съдебната система, която трудно може да се осъществи без изграждане на система от административни съдилища и без усъвършенстване на нормативната уредба. АПК кодифицира почти цялата материя в областта на административния процес, като отмени Законът за административното производство (ЗАП)², Закона за Върховния административен съд (ЗВАС)³, Закона за предложенията, сигналите, жалбите и молбите (ЗПСЖМ)⁴, Закона за административното обслужване на физическите и юридическите лица (ЗАОФЮЛ)⁵. Кодифицирано е извършването на правотворческата и правоприлагащата дейност на администрацията, като са създадени ясни правила за всяка една от тях. Съдебните производства са уредени пълно, предвидени са нови институти, препращането към Гражданския процесуален кодекс (ГПК) е сведено до минимум. В предмета на кодекса са включени и нови съдебни производства, чиято основна цел е да допринесат за защита правата на гражданите и организациите. Повече от една година АПК се прилага от органите на изпълнителната власт и от съда и вече има богата практика по неговото приложение.

2. В правната теория няма единство относно съдържанието и смисъла на принципите на административното право и административния процес. Тяхното изследване предполага най-напред изясняване на понятието за административен процес, за което доктрината също се разделя. В статията е възприето широкото понятие за административен процес, според което той представлява

---

* Старши асистент в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

съвкупност от определени процесуални правила, на чиято основа се развива изпълнителната дейност⁶. Според това понятие административният процес е „съвкупност от последователно развиващи се, целенасочени, регулирани от административното процесуално право действия на неговите участници — субекти, които в съответствие с обективната истина допринасят в решаваща степен за издаването, контролирането и изпълнението на властническите актове на администрацията, а в случай на неизпълнение, поради нарушение на закона — за налагане на установената от административното право санкция“⁴⁷. Това понятие е възприето от законодателя и в АПК, който урежда процеса като съвкупност от различни производства.

3. В АПК се отделя специално внимание на принципите на административния процес. Те не само са изброени в глава втора, озаглавена „Основни принципи“, но нормативно е определено съдържанието на всеки един от тях. Правната теория определя принципа като основно, ръководно начало. Правните принципи са част от правния ред, като те могат да бъдат изрично формулирани или да се изведат от други правни норми. Извеждането на принципите на административния процес в отделна глава в началото на кодекса се обяснява с тяхното важно значение за всички производства, уредени по-нататък в него. Нормативното закрепване на съдържанието и смисъла на основните принципи на административния процес следва да бъде оценено положително. То ще подпомогне всички правоприлагащи органи, които следва да влягат едно и също съдържание в така установените принципи. Нормативното закрепване на основните принципи на административния процес в АПК допринася за пълното кодифициране на материята в областта на административното правораздаване. Освен това нарушаването на някой от тези принципи ще доведе до опорочаване на издадения административен акт и оттук може да бъде основание за неговата отмяна по административен или съдебен ред, тъй като то води до опорочаване на някое от изискванията за неговата законосъобразност.

Изброените и дефинирани в глава втора основни принципи са единадесет: законност, прилагане на нормативен акт от по-висока степен, съразмерност, истинност, равенство, служебно начало, самостоятелност и безпристрастност, бързина и процесуална икономия, достъпност, публичност и прозрачност, последователност и предвидимост, език.

4. По-нататък ще бъдат изследвани принципът на служебното начало и неговото проявление в различните производства, уредени в АПК.

Най-напред, служебното начало е уредено общо в чл. 9 от кодекса. Принципът намира различно проявление в отделните производства, уредени в кодекса — производства пред административните органи и производства пред съд. Разпоредбата на чл. 9 от кодекса урежда принципа непълно, а по-нататъшният анализ на тази и другите разпоредби, регламентиращи принципа, по-

казва някои недостатъци на уредбата на принципа на служебното начало в АПК.

В правната теория принципът на служебното начало е изследван многократно. Този принцип отрежда активна процесуална роля на водещия производството орган.

Служебното начало е определяно като принцип, по силата на който „съдът е длъжен служебно, без изрично искане за това, да предприема необходимите процесуални действия по движението и разглеждането на делото“⁸. Принципът на служебното начало позволява водещият производството орган да извършва „процесуални действия, които поначало би следвало да се извършват от страните“⁹. Както правилно е отбелязано, този принцип подчертава „служебната роля, която играе всеки държавен орган при упражняване на своите компетенции“¹⁰. Служебната роля се изразява в това, че компетентният орган „трябва да положи максимални усилия за законосъобразното и правилно решаване на всеки поставен пред него въпрос, тъй като цялата негова дейност, по предназначение, е подчинена на интересите на обществото и на гражданите“¹¹.

Цитираните по-горе становища единодушно определят служебното начало като задължение за активна роля на администрацията и съдилищата, по силата на което те следва да извършват процесуални действия по собствена инициатива, да подпомагат страните и да придвижват производството, включително като се произнесат с крайния си акт. Това виждане е възприето като цяло от законодателя в чл. 9 АПК. Принципът на служебното начало обаче е уреден с различен интензитет в административните и съдебните производства в кодекса. В производствата, развиващи се пред административните органи, служебното начало е силно застъпено и категорично формулирано в разпоредбите на чл. 9, ал. 1 и 2 АПК. За съдебните производства служебното начало е формулирано с „по-мек“ изказ, като законодателят урежда само процесуалното съдействие, което съдът оказва на страните, във връзка със събирането на доказателства и възможността за приключване на производството със споразумение (чл. 9, ал. 3 и 4 АПК). Анализът на други разпоредби от дял трети на кодекса обаче разкрива наличието на принципа на служебното начало в други правомощия на съда — например при съдебната проверка на административния акт (чл. 168 АПК), при събирането на доказателства от съда (чл. 171 АПК). Разликите при проявлението на принципа на служебното начало в отделните производства на кодекса ще бъдат проследени подробно по-нататък в изложението.

Служебното начало в процеса се намира в най-тясна връзка с принципа на истинност, по силата на който административните актове се основават на действителните факти от значение по случая (чл. 7 АПК). Водещият производството орган трябва да издаде не каквото и да е решение, а такова, което в

най-голяма степен се основава на действителността и задоволява законните претенции на гражданите или организациите. Административният орган не е просто участник в производството, а на него е отредена най-важната роля при придвижването и приключването на административното производство. Затова именно законодателят предвижда административният орган да подпомага усилено страните, като им разкрива начините и средствата, с които да защитят своите права и интереси, като ги подпомага при събирането на доказателства, като дори и сам може да иска събирането им с оглед разкриване на обективната истина¹². За разлика от правомощията на административния орган да събира служебно доказателства, при уредбата на правомощията на съда относно попълване на делото с доказателства служебното начало не е така засилено. Силно е ограничена възможността съдът по своя инициатива да събира доказателства. Правилото в съдебните производства е, че се събират доказателствата, посочени от страните по делото, като имат сила и доказателствата, събрани от административния орган.

Принципът на служебното начало намира своето водещо място сред принципите на административния процес и заради връзката му с друг основен принцип — този за разделението на властите, предвиден в чл. 8 от Конституцията на Република България. Чрез пълното проявление на принципа на служебното начало в производството пред съда се реализира изцяло възможността една власт — съдебната, да възпира друга власт — изпълнителната, като отменя административни актове, издадени от нейните органи¹³.

5. Принципът на служебното начало, уреден в разпоредбата на чл. 9 АПК, има две измерения: проявление на принципа в производствата пред административните органи и проявление в съдебните производства.

5.1. За административните органи принципът е формулиран ясно и точно, като активната роля на администрацията в производствата, които се осъществяват пред нея, не се поставя под съмнение. В производствата, развиващи се пред административните органи, принципът на служебното начало е доста засилен в сравнение със съдебните производства. Административният орган е длъжен „да започне, да проведе и да приключи административното производство“ (чл. 9, ал. 1 АПК). В административните производства принципът на служебното начало се изразява в „задължението на водещия производството административен орган по своя инициатива и със свои действия да осигури законосъобразното развитие на производството, включително и да осигури участието на страните“¹⁴.

Във връзка със започването, развитието и приключването на административното производство административният орган има различни правомощия. Именно в такъв ред ще бъдат проследени по-надолу правомощията на адми-

нистративния орган в хода на производството по издаване на административен акт от гледна точка на принципа на служебното начало.

5.1.1. Най-напред, служебното начало е повлияло върху правомощията на административния орган за започване на административното производство. Важно е да се отбележи, че принципът на служебното начало се проявява при всяко едно административно производство, независимо по чия инициатива то е започнало. Принципът намира своето проявление и в случаите, когато производството е започнало по искане на гражданин или организация, както и в случаите, когато то е започнало по инициатива на самата администрация или друг държавен орган. Това е така поради властническия характер на правоотношенията в административното право, който не се променя и в случаите, когато производството е започнало по искане на гражданин или организация. Властническият метод на регулиране определя надмощно положение на едната страна в правоотношението — административния орган, който има водеща роля при развитието на производството, който преценява събраните доказателства и се произнася по искането с мотивирано решение, с което издава или отказва издаване на искания административен акт.

При подаване на искане за издаване на административен акт административният орган следва служебно да провери дали са налице предпоставките за допустимостта на искането и за участие на заинтересованите граждани и организации в производството, изброени в чл. 27, ал. 2 АПК. Преди това обаче той трябва служебно да определи кръга на заинтересованите страни и да ги уведоми за започване на производството (чл. 26 АПК). Администрацията по своя инициатива установява и издирва всички заинтересовани граждани и организации и им изпраща съобщение за началото на производството, за да могат те да участват в него и да защитят своите права и интереси.

След уведомяване на заинтересованите страни и проверка на предпоставките за допустимост на искането административният орган проверява редовността на искането за издаване на административен акт. При наличие на нередовности водещият производството орган следва да предприеме определени действия, за да бъдат отстранени откритите нередовности — да поиска потвърждаване на искането в случаите, когато то не е подписано, или да уведоми заявителя да отстрани други недостатъци, ако има такива, в тридневен срок (чл. 30 АПК). Административният орган следва служебно да провери дали той има компетентност да издаде искания административен акт и ако установи, че друг е компетентният орган, да му препрати незабавно преписката и да уведоми лицето, по чиято инициатива е започнало производството.

5.1.2. След като провери служебно наличието на изброените предпоставки и реквизити, административният орган следва да придвижи по-нататък образуваното вече административно производство. По силата на принципа на слу-

жебното начало водещият производството орган има задължение да изясни всички факти и обстоятелства от значение по случая и да обсъди обясненията и възраженията на гражданите и организациите — чл. 35 АПК. В тази връзка той събира всички необходими доказателства дори когато няма искане от заинтересованите лица (чл. 9, ал. 2 АПК), т.е. длъжен е служебно да събере доказателства. Служебното събиране на доказателства е изрично предвидено и в чл. 36, ал. 1 АПК. Това задължение на административния орган не отнема възможността на страните в производството също да участват активно при събирането на доказателства. Те следва да оказват съдействие на административния орган, като законът им вменява в задължение да представят доказателствата, които се намират при тях и не се намират при административния орган (чл. 36, ал. 2 АПК). Страните в едно административно производство са заинтересовани да подпомагат активно водещия орган при събирането на доказателствата за изясняването на случая, тъй като това е изцяло в техен интерес — те следва да помогнат да бъдат издирени и събрани всички факти и обстоятелства, относими към случая, за да бъде разкрита напълно обективната истина. Служебното начало обаче определя всички събрани доказателства да се проверяват и преценяват от административния орган.

Отново израз на принципа на служебното начало е и задължението на административния орган да спре производството при наличие на определени предпоставки, изброени в чл. 54, ал. 1 АПК. Възобновяването на спряно производство по инициатива на административния орган също е израз на разглеждания принцип.

Задължението за прекратяване на административното производство по искане на страната, по чиято инициатива е започнало то, или при наличие на предпоставките по чл. 30, ал. 1 и 2 АПК също безспорно е проявление на принципа на служебното начало.

5.1.3. Административното производство следва да се развие в определен срок в съответствие с принципа на бързината, установен в чл. 11 от кодекса. Съгласно този принцип процесуалните действия се извършват в определени срокове. По силата на принципа на служебното начало административният орган следва да извърши задълженията си за започване, придвижване на производството и произнасяне в сроковете, определени в чл. 57 АПК. Той е длъжен да се произнесе с мотивирано решение, с което издава или отказва искания административен акт, след което трябва да съобщи решението си на всички заинтересовани лица по реда на чл. 61 от кодекса.

На практика има случаи, когато административният орган се произнася след срока по чл. 57, с което се нарушава изискването на закона за разглеждане и решаване на постъпилите пред тях искания за издаване на административни актове в определения срок. Тъй като приключването на административ-

ното производство в законоустановения срок се разглежда като израз на принципа на служебното начало, може да се каже, че с непроизнасянето в срок се нарушава и този принцип. Въпреки това обаче издаденият след срока административен акт не става автоматично порочен. Напротив, той е редовен и поражда действие, което показва, че сроковете за произнасяне на административните органи са инструктивни и с изтичането им не се преклудира възможността компетентният орган да се произнесе по искането, с което е сезиран¹⁵. Издаденият по-късно административен акт е действителен и като такъв подлежи на оспорване на общо основание. Но при всички случаи произнасянето на административния орган след срока е нарушение на процесуалните правила, което може да доведе до ангажиране на неговата административнонаказателна или дисциплинарна отговорност.

5.1.4. Административното производство може да завърши с издаване на административен акт, било то с положително или отрицателно съдържание, или просто с непроизнасянето на административния орган в определения срок. АПК предвиди една нова възможност за приключване на производствата, развиващи се пред администрацията. Това е възможността за сключване на споразумение по чл. 20. До влизането в сила или до оспорването на административния акт пред съда може да бъде сключено споразумение между административния орган и страните в производството или между страните, като в този случай водещият производството орган одобрява сключеното споразумение. Спрямо тази нова правна фигура се разпростира действието на принципа на служебното начало¹⁶. Това означава, че водещият производството орган е длъжен да обясни на страните, че е възможно да се сключи споразумение, и да ги насочи към такова развитие на производството. Сключването на споразумение изисква още администрацията да изясни на страните какво ще бъде нейното волеизявление, да уведоми заинтересованите лица, които не участват в производството, но чиито права и интереси могат да бъдат засегнати, да поиска мнението или съгласието на други органи, ако такова се изисква. По отношение на сключването на споразумение служебното начало означава „извършване на непосредствени действия от страна на администрацията, насочени към извършване на действия по производствата, създаване на условия за страните да реализират своите процесуални възможности“¹⁷, оказване на процесуално съдействие за законосъобразно и справедливо решаване на въпроса, включително със споразумение.

5.2. За съда обаче принципът на служебното начало е формулиран не така категорично, както за административните органи. Както беше казано по-горе, служебното начало предопределя активна роля на водещия производството орган, в случая съда. Още при първото прочитане на разпоредбата на чл. 9, ал. 3 АПК обаче прави впечатление, че за съда служебното начало се изразява са-

мо в указване на страните за кои обстоятелства те не сочат доказателства и в осъществяването на едно общо процесуално съдействие за законосъобразно и справедливо решаване на спора, включително със споразумение (чл. 9, ал. 4). Разпоредбата на чл. 9 трябва да се анализира едновременно с други разпоредби от дял трети на АПК, уреждащи правомощията на съда при оспорването на административните актове. Освен това различно е проявлението на принципа в първоинстанционното съдебното производство и във второинстанционното (касационно) производство.

Всички съдебни производства, уредени в АПК, започват по искане на заинтересовано лице или на прокурора (чл. 126 АПК). Сезирането на съда от заинтересованите лица е основание за започване на всяко съдебно производство по кодекса. Административноправен спор не може да бъде повдигнат служебно от съда. Това би противоречало на идеята за независимостта на съда, който не е страна по спора и е безпристрастен. По отношение на започването на съдебните производства е изключен принципът на служебното начало. Сезирането на съда става с подаването на жалба или протест, при спазването на съответните изисквания на закона относно формата и съдържанието на жалбата и протеста, както и на сроковете, в които те могат да бъдат подадени (чл. 149—152 АПК). Задължителното сезиране на съда от страна на заинтересованите лица е израз на принципа на диспозитивното начало в административния процес, който не е изрично уреден в кодекса. Диспозитивното начало се изразява в обусловеността на защитата от волята на лицето, легитимирано да я търси¹⁸. Съдът не може сам, по свой почин, служебно да се занимае с разглеждането и решаването на административноправен спор; необходимо е той да бъде сезиран. Сезирането е „необходим елемент на административното правосъдие“¹⁹.

Същевременно разпоредбите на АПК вменияват в задължение на съдилищата да разгледат и разрешат съобразно закона всяко подадено до тях искане — чл. 127, ал. 1. Това задължение е съответстващо на правото на засегнатите лица по смисъла на чл. 126 АПК да търсят защита на своите права. Когато едно лице или организация са засегнати от административен акт или когато съществува опасност техни права да бъдат засегнати, за тях се поражда правото да сезират съда и да търсят защита на своите права. Съдилищата не могат да откажат правосъдие под предлог, че няма правна норма, въз основа на която да решат искането — чл. 127, ал. 2 АПК.

5.2.1. Принципът на служебното начало може да бъде проследен в различни разпоредби, уреждащи първоинстанционното съдебно оспорване. Най-напред като пример за неговото проявление може да бъде посочено служебното изискване на преписката от съда в случаите, когато административният орган не е изпълнил задължението си да препрати в тридневен срок жалбата и

заверено копие от преписката на съда — чл. 152, ал. 2 и 4 АПК. В тези хипотези съдът следва служебно да изиска преписката въз основа на изпратено до него копие от жалбата или протеста. Като израз на служебното начало може да се посочи и проверката на редовността на сезирането и наличието на правораздавателна власт за решаване на спора — чл. 130, ал. 1, чл. 35, ал. 1, чл. 158 и чл. 159 АПК. Следва служебното конституиране на страните от съда — чл. 154, ал. 1 АПК; служебното изпращане на съобщения до заинтересованите страни — чл. 162 АПК; служебното назначаване на общ процесуален представител на лица по чл. 136 АПК.

Най-яркото проявление на принципа на служебното начало е проверката на законосъобразността на оспорения административен акт, която съдът извършва (чл. 168 АПК). Съдът не се ограничава само с обсъждане на посочените в жалбата на оспорващия основания, а е длъжен да провери изцяло законосъобразността на оспорения административен акт, да провери спазени ли са всички основания по чл. 146 АПК. Независимо от преценката на оспорващия, съдът проверява дали са спазени изискванията за законосъобразност на административния акт и дали не е налице порок при някое от тях. Независимо кое от условията за законосъобразност е посочено в жалбата или протеста като нарушено и оттук — определено от оспорващия като основание за отмяна на административния акт, за съда съществува задължение да провери спазването на петте условия за законосъобразност при издаването на административния акт. Съдът не само проверява наличието на петте условия за законосъобразност, но той може да отмени оспорения пред него административен акт поради нарушаването на всяко едно от тези изисквания, дори това да не е поискано от оспорващия. Нещо повече, на съда е дадено правомощие да обяви нищожността на оспорения пред него административен акт, дори да няма искане за това — чл. 168, ал. 2 АПК. Това правомощие е израз на засилено служебно начало. Съдът може да отмени един административен акт или да го прогласи за нищожен, дори да няма искане на оспорващия за това. След като съдът проверява изцяло законосъобразността на административния акт, всяко едно от петте условия за законосъобразност, без да се съобразява с исканията на оспорващия, то той следва да може да отмени този акт на всяко едно основание или да го обяви за нищожен, в противен случай би се обезсмислила проверката за законосъобразност на акта.

Това проявление на принципа на служебното начало при проверката на законосъобразността на административния акт се различава от разгледаните преди това примери за служебно действие от страна на съда, които са свързани с администрирането на делото и неговото движение, като служебното изискване на преписката от административния орган, служебното конституиране на страните, проверката на редовността и допустимостта на жалбата или

протеста, изпращането на съобщения до страните. Тези служебни действия на съда имат важно значение, тъй като са свързани с придвижване на производството и чрез тях се гарантира упражняването на правото на засегнатите лица да оспорват административните актове, които ги засягат. От друга страна, правомощията на съда по чл. 168, ал. 1 и 2 АПК са свързани с разглеждането на делото и с произнасянето на съда по съществуването на спора. Това различие в характера на изброените правомощия не свидетелства за някакво противоречие на уредбата на принципа на служебното начало в АПК, а показва различните проявления на разглеждания принцип, според който съдът предприема различни процесуални действия по движението и по разглеждането на делото.

Във връзка с цялостната проверка на законосъобразността на административния акт, която се извършва от съда, е и разпоредбата на чл. 177, ал. 3 АПК. Според нея решението, с което е отхвърлено оспорване за отмяна на административен акт, е пречка за оспорването му като нищожен, както и за оспорването му на друго основание. Без да беше изрично предвидена в ЗАП и ЗВАС, пречката за повторното оспорване на административния акт се извеждаше от техните разпоредби и от разпоредбите на ГПК относно пределите на силата на пресъдено нещо на съдебното решение. АПК обаче изрично уреди тази пречка за повторно подаване на жалба или протест в правна норма, която следва от силата на пресъдено нещо на съдебното решение, с което е отхвърлено оспорване за отмяна на административен акт. Логично е, че щом като съдът веднъж се е произнесъл по законосъобразността на административния акт с влязло в сила съдебно решение, актът повече не може да бъде оспорван и да не може да се иска неговата отмяна на друго основание, нито пък да бъде искано обявяване на неговата нищожност. Въпреки че според разпоредбата на чл. 149, ал. 5 от кодекса административните актове могат да се оспорят с искане за обявяване на нищожността им без ограничение във времето, такова искане, подадено, след като съдът е отхвърлил искане за отмяна на административен акт, е недопустимо. Това се дължи именно на цялостната проверка за законосъобразност на административния акт, която извършва съдът. Щом като той е установил, че административният акт не страда от някакъв порок, който го прави незаконнообразен, и е отхвърлил искането за отмяна на административния акт със съдебно решение, това означава, че актът е законосъобразен и има редовно действие. Съдебното решение, с което съдът е установил това, е пречка за повторното оспорване на административния акт на друго основание или пък за предявяване на искане за обявяване на нищожността на административния акт. Недопустимо е, когато разглежда спор дали един административен акт е нищожен, съдът да го отмени като унищожаем на някое от основанията по чл. 146 АПК. Унищожаемостта е могла да бъде поискана в посочения от закона срок, след изтичането на който се погасява

правото за оспорване на акта като унищожаем и възможността да се иска обявяване на нищожността му²⁰.

Тези правомощия на съда показват една друга характеристика на принципа на служебното начало — той има силна социална роля, като защитава правата на гражданите и организациите. Независимо от това каква правна квалификация на законосъобразността на административния акт са направили оспорващите граждани или организации, техните права и интереси ще бъдат защитени, тъй като съдът ще извърши служебно проверка на законосъобразността на акта и ще се погрижи той да бъде отменен или обявен за нищожен, защото това влиза в кръга на неговите служебни задължения. Държавата е осигурила механизъм за защита на правата и интересите на гражданите, като е вменила в кръга на задълженията на съда да извършва такава проверка и му е дала правомощия да отменя административни актове.

Във връзка с правомощията на съда служебно и изцяло да проверява законосъобразността на административния акт, за него са установени някои процесуални задължения, които са израз на принципа на служебното начало: да оказва процесуално съдействие на страните за законосъобразно и справедливо решаване на въпроса за действителността на оспорения административен акт — чл. 9, ал. 4 АПК; да съдейства на страните за отстраняване на формални грешки и неясноти в изявленията им и да им указва, че за някои обстоятелства от значение за делото те не сочат доказателства — чл. 171, ал. 4 АПК.

Служебното начало се разкрива и във връзка със събирането на доказателства от съда. Най-напред, пред съда имат сила доказателствата, събрани редовно в производството пред административния орган. Съдът може да разпита свидетели и вещи лица само ако намери за необходимо да ги изслуша непосредствено — чл. 171, ал. 1 АПК. На следващо място, съдът може да събира нови доказателства само по искане на страните — чл. 171, ал. 2 АПК. Но във връзка със събирането на доказателства съдът може да действа и служебно: той може да назначава вещи лица, оглед или освидетелстване.

Тези разпоредби поставят въпроса доколко съдът има правомощия да събира доказателства служебно и какво е проявлението на принципа на служебното начало при събирането на доказателства. Още в чл. 168, ал. 1 от кодекса законодателят посочва, че фактите се установяват въз основа на доказателства, представени от страните. Тази разпоредба дава основание на някои автори да приемат, че съдът не може да събира нови доказателства служебно²¹. Ако добавим и разпоредбата на чл. 171, ал. 2, изр. първо, според която „по искане на страните съдът може да събира и нови доказателства“, като че ли се налага изводът, че съдът може да събира нови доказателства само по искане на страните. Веднага след това обаче идва разпоредбата на същия чл. 171, ал. 2, изр. второ, според която вещи лица, оглед и освидетелстване съдът може да

назначава и служебно, т.е. онова, което се казва в първото изречение на разпоредбата, се смекчава във второто изречение на същата разпоредба и не бихме могли да потвърдим извода, че съдът изобщо не може да събира доказателства по свой почин. Всъщност, за да може да упражни своето правомощие, предвидено в чл. 168, ал. 1, а именно да извърши цялостна проверка на законосъобразността на административния акт, съдът следва да събира служебно всички доказателства, които сметне, че са му необходими. Такова правомощие му е нужно, за да може да извърши цялостна проверка на административния акт, да провери дали са спазени петте условия за неговата законосъобразност²².

Следователно в първоинстанционното съдебно оспорване принципът на служебното начало не е прокаран докрай по отношение на събирането на доказателства от съда, поради което правомощията му да дири служебно обективната истина не са големи. Съдът може служебно да назначава вещи лица, оглед и освидетелстване. Всички други нови доказателства трябва да се събират по искане на страните, като събраните от административния орган доказателства имат сила и пред съда. Това ограничение в правомощията на съда по отношение на служебното събиране на доказателства влиза в известно противоречие със задължението му по чл. 168 от кодекса, който изисква съдът служебно да извършва проверка за законосъобразност на административния акт и да го отмени, ако открие порок, който е довел до нарушаване на някое от изискванията за законосъобразност, макар то да не е посочено от жалбоподателя, или да го обяви за нищожен дори когато липсва искане за това. Как съдът да извърши пълна проверка на законосъобразността на административния акт, като трябва да се задоволи само със събраните от административния орган доказателства и с тези, чието събиране е поискано от страните в производството? Още повече, че едната от страните в съдебното производство отново е административният орган, който може да иска да бъдат събрани само онези доказателства, които установяват изгодните за него факти.

Очевидно е, че уредбата на този въпрос по отменения ЗВАС беше по-добра. Съгласно чл. 24 от този закон съдът можеше да постанови събиране на доказателства, които смята за необходими, и когато няма направено искане от лицата, участващи в производството. Съдът можеше да събира допълнителни данни и обяснения, имащи значение за правилното решаване на делото. Тази разпоредба е доста сполучлива и е доказала своята ефективност в практиката.

5.2.2. В касационното производство принципът на служебното начало има по-различно проявление. Съгласно уредбата в глава дванадесета от АПК касационното производство е редовен способ за оспорване на първоинстанционното съдебно решение от лицата, за които решението е неблагоприятно, или от главния прокурор, респективно от неговия заместник при Върховната адми-

нистративна прокуратура. Касационното производство може да бъде инициирано само при наличието на някое от изброените касационни основания, посочени в чл. 209 АПК, а именно: нищожно, недопустимо съдебно решение или неправилно съдебно решение поради нарушение на материалния закон, съществено нарушение на съдопроизводствените правила или необоснованост.

Правомощията на Върховния административен съд (ВАС) в касационното производство обаче са доста по-ограничени в сравнение с тези на първоинстанционния съд. При извършване на проверката на невлязлото в сила първоинстанционно съдебно решение ВАС обсъжда само посочените в жалбата или протеста касационни основания — чл. 218, ал. 1 АПК. Първото прочитане на разпоредбата оставя впечатлението, че относно правомощията на съда да провери първоинстанционното съдебно решение не действа принципът на служебното начало, по силата на който съдът извършва цялостна проверка на съдебното решение, без да се ограничава до основанията, посочени от оспорващия. В това производство ВАС е обвързан от касационните основания, посочени от оспорващия, и не може да отмени съдебното решение на друго основание. Затова лицата, които искат да обжалват едно невлязло в сила първоинстанционно съдебно решение, трябва да потърсят професионална юридическа помощ, за да определят точно допуснатите закононарушения в производството пред първоинстанционния съд и касационните основания, до които те са довели, и то в предвидения от кодекса 14-дневен срок. Така уредените правомощия на ВАС като касационна инстанция са израз на диспозитивното начало.

АПК обаче предвижда в чл. 218, ал. 2 отклонение от този принцип, установен в първата алинея, и вмениява в задължение на касационния съд да следи служебно за валидността, допустимостта и съответствието на съдебното решение с материалния закон. От тази разпоредба е видно, че относно правомощията на касационния съд за проверката на първоинстанционното съдебно решение действат и двата принципа — на служебното и на диспозитивното начало. Независимо от посочените в жалбата или протеста касационни основания, съдът е длъжен да провери и спазването на изброените изисквания за валидност, допустимост на съдебното решение и съответствието му с материалния закон. Касационният съд обаче не е длъжен служебно да проверява обосноваването на съдебното решение и спазването на съдопроизводствените правила. По отношение на тези две изисквания не действа принципът на служебното начало и те следва да бъдат проверявани само ако са посочени в касационната жалба.

В чл. 281, ал. 2 от кодекса обаче се предвижда съдът да следи служебно за валидността на съдебното решение. Изхождайки от това утвърдено в теорията и практиката разбиране, че нищожното съдебно решение не отговаря на изискванията за валидно съдебно решение, може да бъде направен изводът, че

в разпоредбата на чл. 218, ал. 2 АПК законодателят е имал предвид съдът да проверява служебно дали първоинстанционното съдебно решение е нищожно. Употребата на „валидност“ в този смисъл обаче е неточна в известна степен и може да доведе до объркване. В чл. 17 ГПК²³ се предвижда съдът да се произнася инцидентно по валидността на административните актове, независимо от това дали те подлежат на съдебен контрол. „Валидност“ тук означава законосъобразност на административния акт, съответствие с петте изисквания за законосъобразност по чл. 146 АПК. Различната употреба на едно и също понятие може да доведе до объркване. Необходимо е да се държи сметка за различния смисъл, вложен в понятието „валидност“, когато става въпрос за административното или за съдебното производство.

Освен за валидността на съдебното решение, съдът следва да провери първоинстанционното съдебно решение относно неговата допустимост и съответствието му с материалния закон. Извън обхвата на служебната съдебна проверка остават нарушаването на съдопроизводствените правила от първоинстанционния съд и обосноваването на първоинстанционното съдебно решение.

6. Принципът на служебното начало е едно от ръководните начала в административния процес. То е прокарано във всички производства, уредени в АПК, но в различна степен и с различна интензивност, което обуславя различни правомощия на водещия производството орган, а оттук — и различна роля на страните в производството, които сами трябва да се грижат за опазване на своите интереси. Служебното начало играе важна роля и заради неговата социална функция — предвидените служебни задължения на административните органи и особено на съда осигуряват защитата на правата на гражданите и организациите, като им спестяват разходи за адвокатска защита. Степента, в която принципът на служебното начало се проявява в различните производства, е част от дискусиата за ролята на принципите в административното право и конкретното място на принципа на служебното начало в административния процес.

БЕЛЕЖКИ

¹ Обн., ДВ, бр. 30 от 11 април 2006 г.

² Обн., ДВ, бр. 90 от 1970 г.

³ Обн., ДВ, бр. 122 от 1997 г.

⁴ Обн., ДВ, бр. 52 от 1980 г.

⁵ Обн., ДВ, бр. 95 от 1995 г.

⁶ В този смисъл вж. **Костов, Д., Д. Хрусанов.** Административен процес на Република България. С.: Сиби, 2001, с. 16.

⁷ **Дерменджиев, И.** Административен процес на НРБ. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2005, с. 256.

⁸ **Стамболиев, О.** Принципи на гражданския процес. — Правна мисъл, 2008, № 1.

⁹ **Лазаров, К.** Службното начало в административния процес. С.: ПИС „Апис Време“, 2008.

¹⁰ **Костов, Д., Д. Хрусанов.** Административен процес на Република България. С.: Сиби, 2001, с. 42.

¹¹ **Костов, Д., Д. Хрусанов.** Цит. съч.

¹² В този смисъл вж. **Дерменджиев, И.** Цит. съч., с. 280.

¹³ В този смисъл вж. **Хрусанов, Д.** Принципът на службното начало и силата на пресъдено нещо в административния процес. — Административно правосъдие, 2005, № 3.

¹⁴ **Пенчев, К., И. Тодоров, Г. Ангелов, Б. Йорданов.** Административнопроцесуален кодекс. Коментар. С.: Сиела, 2006, с. 31.

¹⁵ В този смисъл вж. Постановление на Пленума на Върховния съд № 4 от 22.11.1976 г. Сборник постановления и тълкувателни решения на Върховния съд на Република България по граждански дела 1953—1994. С.: Съюз на юристите в България, 1995.

¹⁶ **Сивков, Ц.** Споразумението по чл. 20 АПК. С.: Сиела, 2006, с. 18 и сл.

¹⁷ **Сивков, Ц.** Цит. съч.

¹⁸ В този смисъл вж. **Сталев, Ж., А. Мингова, В. Попова, Р. Иванова.** Българско гражданско процесуално право. С.: Сиела, 2006, с. 99.

¹⁹ **Къндева, Е.** Административно правосъдие. С.: Сиела, 2006, с. 88.

²⁰ В този смисъл вж. **Хрусанов, Д.** Оспорване на административни актове. С.: Сиби, 2002, с. 59.

²¹ **Пенчев, К., И. Тодоров, Г. Ангелов, Б. Йорданов.** Административнопроцесуален кодекс. Коментар. С.: Сиела, 2006, с. 335.

²² В този смисъл вж. **Еленков, А., К. Лазаров, Е. Къндева.** Коментар на Административнопроцесуалния кодекс. С.: ЦОА „Кръстю Цончев“, 2007, с. 21.

²³ Обн., ДВ, бр. 59 от 2007 г.

КРИТИКА И НАУЧЕН ЖИВОТ

РЕЦЕНЗИЯ ЗА КНИГАТА

**„ВЪРХОВНИЯТ АДМИНИСТРАТИВЕН СЪД (1913—2006)“
от Петко Добчев, научен редактор Даниела Доковска**

Дарина Зиновиева*

Книгата „Върховният административен съд (1913—2006)“, с автор и съставител Петко Добчев, запълва една съществена празнота в правната ни доктрина.

1. Това е така, защото не съществуват досега научни изследвания, проследяващи в хронология възникването и изменението на административноправната материя за период от почти 100 години.

В този смисъл научният труд на Петко Добчев бих нарекла „хронологична административноправна монография“ в частта, в която авторът проследява и анализира най-съществените правни норми, които регулират както административния процес, така и административното материално право към конкретен период.

В това свое изследване авторът цитира съответните приложими нормативни актове, прави задълбочен анализ на отделни проблеми, възникнали при прилагането им, и пояснява причините за отмяната им или за изменението на правната регламентация.

С това се постига един пълен преглед на правното регулиране на административните обществени отношения — както в различни аспекти от материята, така и във времето.

Именно това различава труда на автора от трудовете на други административисти, тъй като другите автори обикновено изследват конкретен пра-

---

* Доцент по административно право и процес в ЮФ на ПУ „Паисий Хилендарски“.

вен въпрос или група въпроси, ползвайки както исторически подход, така и систематичен подход на изследване.

Докато в този труд авторът прилага тези подходи мащабно откъм административноправната материя, което именно запълва празнотата в научните изследвания по административно право.

Постигайки този резултат, авторът представя и произнасянето на съдилищата по материята, цитирайки и решенията на административните съдилища.

2. Трудът, освен научната административноправна част, притежава и друга, отделна от нея стойност.

Това е историческият преглед на нормативната уредба, свързана със създаването и развитието на административното правораздаване в България от 1912 г. до издаването ѝ (2006 г.), както и историческият преглед на институциите, компетентни да правораздават, и нормативните актове, с които се определят компетентността и обсегът на административно правораздаване през обхванатия период.

В тази част на своето изследване авторът е ползвал, освен юридическите си умения, и тези на библиограф, събирайки ценни биографични справки, документални и архивни проучвания.

3. Трудът има и трета, изключително полезна и смислена част — списък с административноправна литература по периоди на отделните автори, работили в сферата на административноправната наука и практика.

Авторът чрез съставянето на т.нар. библиография на българската административноправна литература в приложение № 6 дава своя ценен принос за изследователите в административното право, за магистрати и практикуващи юристи, които могат да ползват тази част от труда.

Респектира издирването на авторите и техните трудове, идеята да се подреди творчеството им в периоди по материя на техните изследвания.

Трудът на Петко Добчев „Върховният административен съд (1913—2006)“ представлява изключително идейно съчетание на няколко иначе самостоятелни по своята стойност, но логически обвързани в едно изследвания. Талантът на автора да ползва разнородни подходи — исторически факти, правни изводи по материалноправни и процесуалноправни въпроси, както и събраната библиография, провокира респект.

С цялостната представа, която авторът постига за развитието на административното правосъдие в България през почти един век, книгата представлява национална ценност, която заслужено следва да получи и нужното признание от юридическата ни общественост. В тази връзка изключително уместна и полезна е идеята книгата да се подготви в двуезичен вариант, което още веднъж дава основание до нея да достигне и светът, показвайки историческата стойност на българската административна юрисдикция и наука.

ЗАСЛУЖЕНО ПРИЗНАНИЕ

Боряна Мусева*

На 8.06.2007 г. в аулата на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ се състоя ежегодното тържествено връчване на дипломи на студентите абсолвенти от специалностите „Право“ и „Международни отношения“. Присъстваха много гости, сред които министърът на образованието доц. д-р Даниел Вълчев, председателят на Върховния административен съд г-н Константин Пенчев, членовете на Конституционния съд проф. д-р Лазар Груев и проф. д-р Димитър Токушев, народните представители доц. д-р Янаки Стоилов, г-н Младен Червеняков, председателите на Централната изборителна комисия проф. д-р Димитър Костов и проф. д-р Снежана Начева, много преподаватели, роднини и близки на абсолвентите.

Тържественото събрание бе ръководено от проф. Е. Коцева, заместник-декан на Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Приветствия към младите колеги поднесоха ректорът на СУ „Св. Климент Охридски“ проф. д-р Боян Биолчев, деканът на Юридическия факултет проф. д-р Т. Колев, председателят на ВАС г-н К. Пенчев, конституционният съдия проф. д-р Д. Токушев.

Проф. Е. Коцева обяви единодушното решение на Академичния съвет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ от 28 февруари 2007 г., с което проф. д-р Йорданка Зидарова се награждава с почетен знак „Св. Климент Охридски“ със синя лента за постигнати високи резултати в преподаването и научноизследователската дейност. Това решение бе взето по предложение на Катедрата по международно право и международни отношения и подкрепено от членовете на Факултетния съвет на Юридическия факултет. Отличието бе връчено от ректора на Софийския университет проф. д-р Боян Биолчев.

Проф. д-р Йорданка Зидарова е възпитаник на Юридическия факултет на Софийския университет, където е завършила своето висше образование и докторантура. Тя е ученичка и асистентка на видния български учен проф. д-р

---

* Асистент по международно частно право в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

Владимир Кутиков. Специализирала е в престижни университети и институти в Италия (Падуа, Сиена, Рим,), Франция (Европейски университетски център Нанси, Сорбоната, Страсбург), Хагската академия по международно право и др.

Вече няколко десетилетия тя преподава международно частно право в Юридическия факултет на Софийския университет. Хиляди са нейните студенти и няколко десетки — нейните дипломанти, специализанти и докторанти.

Тя е автор на редица научни трудове в областта на теорията на международното частно право, кодификацията и унификацията на международното частно право, семейните отношения с международен елемент, международните търговски договори и др.

Проф. д-р Йорданка Зидарова взема дейно участие в нормотворчеството — тя е ревностен радетел за кодификацията на българското международно частно право, съавтор и основен докладчик по проекта за Кодекс на българското международно частно право, приет през месец май 2005 г. От 2005 г. тя е член на Консултативния съвет по законодателството към председателя на Народното събрание.

На тържеството деканът на Юридическия факултет проф. д-р Т. Колев представи превода на немски език на Кодекса на международното частно право, придружен от коментар на проф. д-р Йорданка Зидарова и д-р Весела Станчева-Минчева, публикуван в престижното немско списание „*Rabels-Zeitschrift*“ (Heft 71, 2007, Heft 2) на Института по чуждестранно и международно частно право „Макс Планк“ в Хамбург, в превод на немски от д-р Christa Jessel-Holst¹.

При получаването на отличието проф. д-р Йорданка Зидарова поднесе следното благодарствено и приветствено слово:

*Уважаеми господин ректор,
уважаеми господин заместник-ректор,
уважаеми господин декан,
уважаеми гости,
скъпи колеги,
скъпи наши възпитаници абсолвенти,*

Благодаря от сърце за високата чест и за признанието, което ми е оказано.

Тази награда е много скъпа за мен и затова я посвещавам на моите родители, на учителите ми, на колегите ми, на Юридическия факултет, в който израснах, и най-вече на вас, млади колеги, и чрез вас на хилядите мои студенти, на които имах честта няколко десетилетия да препода-

вам интересната наука за международното частно право. Това право е прозорецът на националната правна система към света и то осъществява взаимодействието ѝ с другите правни системи.

В Европейския съюз, след влизането в сила на Договора от Амстердам (1 май 1999 г.), започна стремителен процес на изграждане на общностно международно частно право. След приемането на Република България в Европейския съюз това право е вече част от системата и на българското международно частно право и в неговото развитие и прилагане ще участвате и вие, млади колеги — юристи и международници. Придобитите от вас знания във факултета, които, убедена съм, вие ще разширявате и задълбочавате, ще бъдат много полезни и необходими за вас.

Скъпи мои колеги, в днешния толкова вълнуващ ден няма да ви говоря за стълкновителните норми на международното частно право и за любимите ви формули на привързване. Вие ги усвоихте много добре. Само ще ви припомня и ще ви пожелая две от тях винаги да ви съпътстват, макар и в друг смисъл.

Първата формула е **Lex patriae** — **отечественото право**, връзката с Отечеството. Осъществявайте, развивайте установените в правото на Европейския съюз основни свободи — „свободно движение на стоки, хора, услуги и капитали“. Но където и да се намирате, където и да бъде вашето обичайно местопребиваване, който и да бъде вашият **Lex habitationis**, нека в сърцето ви да бъде **Lex patriae**. Припомняйте и осъществявайте, според силите и възможностите си, думите на великия д-р Петър Берон „**И оставам усърден за всяка услуга на Отечеството**“.

Втората формула е **Lex proxima** — **правото, изразяващо принципа на най-тясната връзка**. В случая най-тясната връзка е с нашата майка-кърмилница (*Alma Mater*) — Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и Юридическия факултет, които ни дадоха толкова много.

Не знам дали има друг народ, който преди близо век и половина да е изписал на училището си толкова мили и силни думи, както това е сторил нашият народ. На старото Галатанско училище във възрожденски Котел пише „**Народно училище помози ми да тя възвися**“.

Аз вярвам, че вие, всеки от вас посвоему ще възвиси Софийския университет и неговия Юридически факултет.

Уважаеми родители, благодаря ви, че ни поверихте обучението на своите деца. Уверявам ви, че те постигнаха много и вие имате всички основания да сте горди от това.

Честито дипломиране, скъпи млади колеги!

На добър час!

БЕЛЕЖКИ

¹ **Zidarova, Z. und V. Stanceva-Minceva.** Gesetzbuch über das Internationale Privatrecht der Republik Bulgarien, 398—456, Bulgarien, Gesetzbuch über das Internationale Privatrecht vom 4. Mai 2005, 457—493.

ПРОФЕСОР Д-Р ДОНЧО ХРУСАНОВ НА 60 ГОДИНИ

Георги Петканов*

Дончо Гаврилов Хрусанов е роден на 8 юни 1947 г. в град Котел, Сливенска област. Всъщност родът му е от село Жеравна, където и до днес съществува и е паметник на културата от национално значение дядовата му къща. Родителите му са учители, баща му става асистент по педагогика в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и се пенсионира като професор във Факултета по педагогика.

Образованието си Дончо Хрусанов завършва в София: гимназия, след това военна служба, а през 1971 г. — Юридическия факултет на Софийския университет. След едногодишен стаж в адвокатурата е избран за съдия в Районен съд — Пазарджик, където работи до 1975 г. От 1975 г. е асистент по административно право и административен процес в Юридическия факултет. Води упражнения, през 1985 г. защитава дисертация на тема „Субекти на административния процес по ЗАП“ и става доктор по право. Последователно е старши и главен асистент, през 1993 г. става доцент, а от 2002 г. е професор. Хабилизационният му труд за професор е монографията „Оспорване на административни актове“.

Проф. Хрусанов е автор на повече от 100 труда: монографии, студии, учебници, статии, помагала, доклади и коментари. Като цяло в научната му продукция преобладават интересите в областта на административния процес, като, разбира се, е разработвал и въпроси на материалното административно право. Такива са студията му „Субекти на административнонаказателна отговорност“ от 1979 г., статията „Видове принудително изпълнение по българското административно право“ — 1981 г., статията „Административни наказания, налагани на малолетни и непълнолетни“ — 1981 г., статията „Съотношението между чл. 42 и чл. 53, ал. 2 на ЗАНН“ — 1982 г., статията „Правото на гражданите на предложения, сигнали, жалби и молби“ от 1985 г. и редица други.

---

* Професор по финансово право в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

В областта на административния процес проф. Хрусанов работи успешно вече повече от 30 години. Първата му работа е статията „Участници, субекти и страни в административния процес“ от 1977 г.

По-важни негови трудове в тази област през годините са студията „Органите на държавно управление като страни на административни правоотношения“ — 1982 г., студията „Административен процес на НРБ“ — 1985 г., и статиите „Усъвършенстване на административното правосъдие по ЗАП“ — 1989 г., „За недействителността на административните актове“ — 1997 г., „За целта и задачата на административното правораздаване“ — 1998 г., „Касационно обжалване в административния процес“ — 1999 г., „Правораздаване или правосъдие“ — 2001 г., „За кодификацията на административния процес“ — 2001 г. В по-ново време проф. Дончо Хрусанов продължава успешно научните си търсения. Най-новите му статии са „Принципът на служебното начало и силата на пресъдено нещо в административния процес“ — 2005 г., „В оспорването по административен ред няма страни“ — 2005 г., „Ролята на ВАС при обжалване на решенията на Комисията за защита на конкуренцията“ — 2007 г., „За съотношението между член 60 и член 166 от АПК“ — 2007 г., и др.

В съавторство с проф. Димитър Костов, Хрусанов е автор на основните учебници по административно право — обща част, и по административен процес. Той е автор и на учебник по административноправно обслужване на населението, учебник по основи на правото, по административен процес за нуждите на преподаването в Стопанска академия — Свищов (в съавторство).

Особено внимание заслужават монографиите на проф. Хрусанов „Обжалване на нормативни актове (теория и практика)“ с коментар от 2000 г. и „Оспорване на административни актове“ от 2000 г., както и участието му в коментара на АПК (2007 г.).

Освен педагогическата и научната дейност, проф. Хрусанов е работил и на редица административни длъжности. Без да изброяваме всичките, тук ще посочим работата му като заместник-декан на Юридическия факултет на Софийския университет (до 1995 г.), декан на факултета в продължение на два мандата (1995—2003 г.), в момента отново е заместник-декан на Юридическия факултет. Проф. Хрусанов е бил декан и заместник-декан и в Юридическия факултет на Великотърновския университет „Св.св. Кирил и Методий“, където също преподава административно право и административен процес от 1991 г. Той е един от създателите на този факултет. Проф. Дончо Хрусанов е също и един от създателите на сегашното списание на Юридическия факултет на Софийския университет — „Съвременно право“, преди 17 години, и до днес е член на неговата редколегия.

Проф. Хрусанов е бил член на Правната комисия при ВАК, в момента е член на Специализирания научен съвет по правни науки при ВАК. От няколко

години той е член и на Правния съвет при президента на Република България и на Консултативния съвет по законодателството при председателя на Народно-то събрание.

Важно е да се подчертае и участието на проф. Дончо Хрусанов в законодателната дейност. Той е член на работната група, подготвила законопроекта за Административнопроцесуален кодекс и законопроекта за Административно-наказателен кодекс. Водил е редица семинари с юристи от практиката, участвал е в конференции по обсъждането и разясняването на двата кодекса.

Проф. д-р Дончо Хрусанов от години е авторитетен и уважаван колега в Юридическия факултет на Софийския университет. Лекциите му са посещавани и се ползват с интерес от студентите. Няколко години — като декан — проф. Хрусанов бе председател на Правната клиника към Юридическия факултет, която се ползваше с интерес както от клиентите си, така и от студентите, работещи в нея.

Поздравявайки проф. Дончо Хрусанов с юбилея му, нека му пожелаем да бъде все така внимателен, толерантен, добросъвестен и винаги отдаден на науката и на любимия си Юридически факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Желаям му много здраве и по-нататъшни успехи в науката и в подготовката на младите юристи!

НОВОИЗЛЯЗЛА ПРАВНА ЛИТЕРАТУРА

Трудово право

Васил Мръчков

(шесто допълнено и преработено издание)

В сравнение с петото издание от 2006 г., новото шесто издание на курса по трудово право е допълнено в няколко насоки. Отразени са измененятия в действащото право. Те се отнасят до промените в критериите за представителност на синдикалните и работодателските организации в Кодекса на труда от май 2007 г., приемането на новия Граждански процесуален кодекс и др. Изложението е обогатено с най-новата съдебна практика на Върховния касационен съд по трудови спорове и с административната практика на Министерството на труда и социалната политика в областта на възникването, действието и прекратяването на трудовото правоотношение, дисциплинарната отговорност на работниците и служителите, на имуществената отговорност на страните по трудовото правоотношение и пр. Отразено е приемането на страната ни за пълноправен член на Европейския съюз от 1 януари 2007 г., в резултат на което българското трудово право стана част от европейското трудово право и за него важат европейските стандарти, и особено актовете на Европейския съюз.

Предназначението на книгата е да служи като учебен курс на студентите в юридическите факултети. Наред с това, широко застъпената практика на ВКС цели, от една страна, да повиши научната и приложната стойност на учебника, а от друга — да позволи ползването му от практикуващи юристи: съдии, прокурори, адвокати, юрисконсулти, специалисти по труда, държавни служители, синдикални дейци и работодатели.

952 стр., ISBN 978-954-730-494-9, цена: 48 лв.

Ипотеката

Методи Марков

Книгата запълва празнина в монографичната юридическа литература по въпросите на ипотеката. Изследва се правната ѝ същност според съвременното законодателство и съдебната практика, както и множеството теории в тази връзка. Разгледани са и видовете ипотекки с оглед начина на учредяването им — договорна, законна и ипотека, дадена като обезпечение пред съд. Принципът за публичност на ипотеката е гарантиран чрез изискването за вписване в имотния регистър и на тази процесуална проблематика също е отделено внимание. Разглеждат се още подновяването на вписването и отбелязванията към него. Съдържанието на ипотечното право е анализирано, като са разгледани редът за упражняване на правомощията и последиците от това упражняване. И накрая, авторът изяснява още два важни въпроса — за погасяването и за заличаването на ипотеката.

Книгата е съобразена с действащото законодателство към 1.03.2008 г.

424 стр., ISBN 978-954-730-498-7, цена: 19.80 лв.

Правозащитни институции

Снежана Начева

В първия раздел на изданието е поместена уводна лекция, посветена на съвременните измерения на правозащитната функция, спецификата и съвременните особености на правото като обект на правна защита, характерните особености на правозащитните институции, предмета и обхвата на изборната учебна дисциплина „Организация на правозащитните институции“.

Във втория раздел е представена нормативната уредба на статута, структурата и персоналният състав на правозащитните институции, тяхната организация и взаимодействие на национално и наднационално ниво. Нормативните актове, които са включени в пълнота или в подходящо извлечение, са подбрани и структурирани предвид тяхното значение за осъществяването на правозащитната функция. Текстовете са анотирани с практика на Конституционния съд и с препращания към подзаконовни нормативни актове.

Книгата е подходяща както за студентите по право, избрали да изучават учебната дисциплина „Правозащитни институции“, така и за практикуващите юристи.

380 стр., ISBN 978-954-730-425-3, цена 9.90 лв.

Издаелство *СИБИ*
Редактор *Наталия Гуджева*
Коректор *Нели Германова*

Печат *Симолони*
Печатни коли 5,25

Формат 70x100/16

ISSN 08611815
София 2007